

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Peter Kr. Iversen: Redaktør Morten Kamphövener 90 år

Karen Skipper: Åbenråminder fra 1800-tallet

Torben Glahn: Frederik VI besøger Sydslesvig i 1787

Nils Vollertsen: Kapp-kuppet i Slesvig

L. R. Lassen: En falskmøntnersag fra Haderslev

Bog anmeldelser

Grænselandsdagbog

SEPTEMBER

9 · 1979

55. ÅRGANG

Tidsskriftlæsekrede

Statsbiblioteket, Universitetsparken, Århus C. Tlf. (06) 12 20 22, lokal 29.

Statsbibliotekets Tidsskriftlæsekrede omfatter ca. 2000 videnskabelige tidsskrifter inden for en lang række fag. Katalog kan bestilles skriftligt eller telefonisk. Sidste frist for indtegning er 25. oktober 1979.

Slægtsforskning

Arkivundersøgelser foretages i Viborg. Ydelse før betaling

Jens Lampe, Vilhelmsborgvej 59, 8330 Beder

Den store egnsvandring 1979

Historisk Samfund for Sønderjylland indbyder til den store egnsvandring **lørdag den 8. september 1979**, og – under forudsætning af den fornødne tilslutning – **søndag den 9. september 1979**.

Udflugten går langs den gamle Ejderkanal fra 1784, forløberer for den gamle Kielerkanal. Akademi direktør, dr. phil. Ole Harck, Ekernefærde, leder turen, der begynder i Kiel, Holtenau, ved det gamle kanalpakhus fra 1780. Næste mål er Kluvensiek med sluseanlæggene og Rendsborg, hvor turens deltagere spiser middag på Conventsgarten.

Man slutter i Frederiksstad, hvor der efter fælles kaffebord er foredrag; dr. Harck fortæller træk af byens historie. Der er beregnet tid til en byvandring, inden hjemturen begynder. Grænsen passeres kl. ca. 19.

Starttider: Haderslev: kl. 7. Åbenrå: kl. 7.30. Tønder: kl. 6.45. Sønderborg: kl. 7.15 og Kruså: kl. 8.

Pris for befordring, omvisninger, middag og kaffebord 130.– kroner.

Tilmelding sker til Historisk Samfund for Sønderjylland, ekspeditionen, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå. Telefon (04) 62 46 83. Giro 5 04 26 82.

Se nærmere side 283.

Sønderjysk Månedsskrift

udgives af Historisk Samfund for Sønderjylland, men alle kan tegne abonnement, uanset om man er medlem eller ikke.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT koster 58.– kroner årlig (heri er medregnet MOMS og porto-udgifter). Enkeltnumre kan købes for 6.– kroner stykket, større særnumre eller dobbelthæfter beregnes der dog en særlig pris for.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT kan bestilles hos Historisk Samfunds ekspedition, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå. Telefon (04) 62 46 83.

Ved tegning af abonnement nu leverer vi så vidt muligt de numre, der allerede er udkommet i år. Er lageret opbrugt, tegner vi halvårsabonnement for resten af året 1979 til en pris af 29.– kroner.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFTs redaktion:

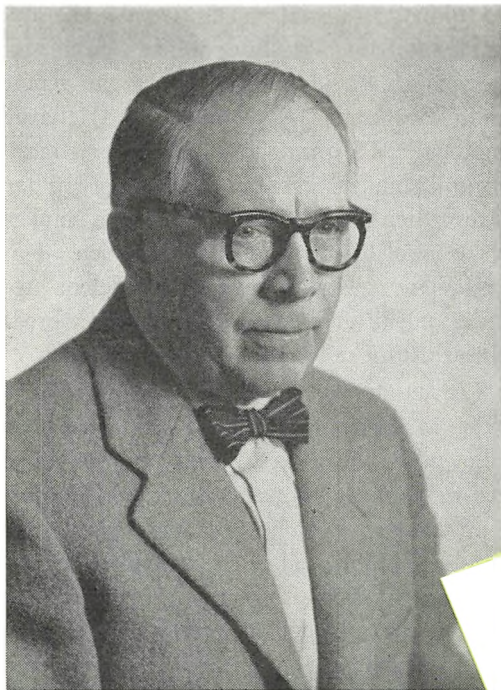
Jørn Buch, Marielystvej 10, Haderslev. Tlf. (04) 52 33 08.

Werner Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder. Tlf. (04) 72 18 78.

Christian Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Tlf. (04) 62 14 50.

Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tlf. (04) 52 17 37.

Prøvehæfter (overskudshæfter) sendes gratis og gerne efter anmodning.

Redaktør Morten Kamphövener. (*Historiske Samlinger for Sønderjylland*).

Redaktør Morten Kamphövener

AF KR. IVERSEN

Historisk Samfund for Sønderjyllands æresmedlem, redaktør Morten Kamphövener, fylder den 6. september 90 år. Han er tillige vort ældste medlem i den forstand, at han, så vidt vides, er den eneste nulevende, der var med ved foreningens stiftelse på Folkehjem den 19. december 1922.

Morten Kamphövener er landmandssøn fra Stepping ved Christiansfeld, og efter selv en tid at have gået bag plov og harve måtte han som ganske ung med i første verdenskrig. I romanen »Det slesvigske Regiment«, der udkom 1919, sætter han den dansksindede, sønderjyske soldat et minde, og da han ved arbejdet med bogen var blevet sig bevidst, at han kunne skrive, slog han sig på journalistikken. En kort tid 1919 blev han medarbejder ved dagbladet *Danskeren* i Haderslev og fik derefter 1919–22 sin egentlige journalistiske uddannelse ved Vestkysten. Han vendte imidlertid tilbage til østkysten, hvor han 1922–29 var medarbejder ved *Hejmdal*

og her lærte H. P. Hanssen og Niels Hansen at kende.

Ved *Jydske Tidendes* oprettelse i 1929 fik han den betydningsfulde post som avisens redaktionssekretær, og som sådan virkede han til 1936, da han blev særlig sønderjysk medarbejder både ved *Jydske Tidende* og *Berlingske Tidende*. I denne meget vanskelige brydningstid blev det af stor betydning, at man havde en så besindig mand som Morten Kamphövener, der ud fra et dybt forankret kendskab til grænselandets historie og grænsfolkets mentalitet sammen med A. Svensson kunne stå for en politik, som ved sit vidsyn havde en afgørende opbremsende virkning på de såkaldte bevægelers udsejler. I stort tal fulgte nordslesvigske bønder den af Svensson og Kamphövener afstukne politiske linie. En sådan politik måtte naturligvis give modstandere både på den ene og anden fløj, men eftertidens historikere vil nok forstå at vurdere den indsats,

som her blev øvet – ofte forbundet med bitre og krænkende angreb.

Besættelsestidens trange år med bastet ytringsfrihed gav Morten Kamphövener mulighed for historiske studier, som resulterede i flere bøger og afhandlinger, men fra 1945–61 kunne han igen, nu som Jydske Tidendes politiske redaktør, lade sin røst høre. Også efter pensioneringen har han været flittig som kronikør og anmelder ved dagblade og tidsskrifter. Ikke mindst for ham gælder ordene: En gang journalist, altid journalist.

Det er imidlertid ikke her stedet at komme ind på en nærmere omtale og vurdering af Morten Kamphövenerens journalistiske virksomhed – dog kan i forbifarten nævnes hans fremragende evner som referent, som blandt andet Dansk Samråds medlemmer kom til at nyde godt af i besættelsesårene. Derimod må opgaven her være i første række at sige noget om hans virksomhed som historiker – som forsker, skribent og foredragsholder. Det må siges til hans ros, at han ikke som så mange fagfæller har evnet at koge historie på en pølsepind. Hvad enten det drejer sig om dagbladsartikler, tidsskriftafhandlinger eller bøger ligger der et grundlæggende forskningsarbejde bag. Han har derfor heller ikke kunnet nøjes med at udnytte den forhåndenværende tilfældige trykte litteratur på et redaktionskontor, men han har gravet dybt i bibliotekernes bogskatte og har udnyttet arkivalisk materiale i stor udstrækning. Hertil kommer, at han som den øvede interviewer i nutidssammenhæng kritisk har udnyttet traditionsstoffet og kombineret det med skriftlige kilder.

I denne forbindelse kan eksempelvis nævnes hans omhyggelige undersøgelser vedrørende Jomfru Fanny sagnkredsen, hvorved han jo nok har gjort sig til uvenner med adskillige gamle Åbenrå-damer, for hvem jomfruen er den miskendte kongedatter, men til gengæld er han rykket den historiske sandhed nærmere.

Som nævnt gav besættelsesårene ham god

tid til historiske studier. Han skrev 1942 som en opmuntring i en tung tid den populære: Kongen og Sønderjylland, og to år senere kom: Møllens Røst, bogen om Helleved vandmølle. På grundlag af arkivalier i familiejeje, på landsarkivet og i rigsarkivet har han skrevet den i hvert fald første større sønderjyske møllehistorie. Man får møllen, dens forpagtere og ejere placeret i landsdelens brogede omskiftelighed, og der kastes brede kulturhistoriske strejflys ind i skildringen.

I besættelsesårene fik han også lejlighed til 1944 at skrive en lille bog om Ærø – en Lilleverden – den fortryllende ø, som nu er ved at blive ødelagt af turistfolket, og selv efter krigens slutning, da han igen kunne udfolde sig fuldt ud i sin journalistiske gerning og var med til at sætte et modererende præg på den til tider lidt løbske og afsporede debat, fik han tid til historisk virksomhed – ikke blot i kronikker og andre dagbogsartikler, men også i 1947 som forfatter af Åbenrå Handelstandsforenings jubilæumsskrift.

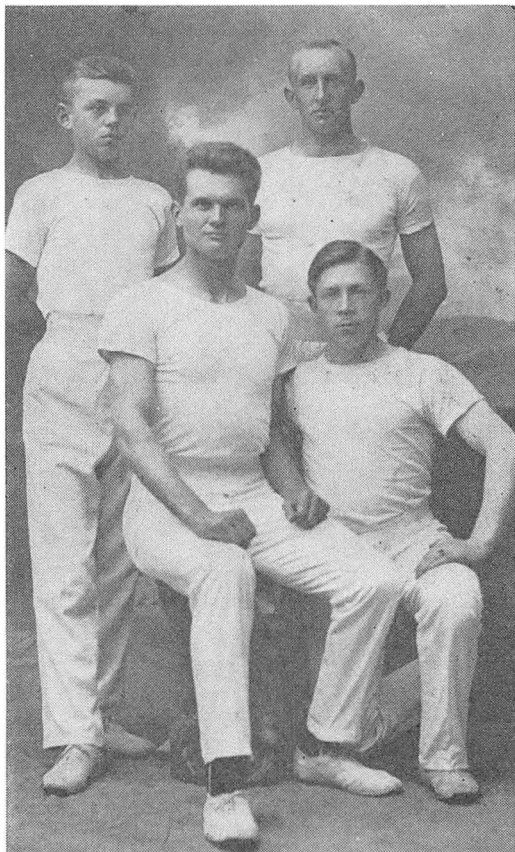
Hans indgående kendskab til sønderjysk historie og til udviklingen i Sydslesvig efter 1945 gjorde ham næsten selvskræven som redaktør af det store, folkelige trebindsværk: Sydslesvig gennem Tiderne, der udkom i årene 1956–58. Det lykkedes ham her at samle nogle af landets mest fremragende historikere og sydslesvigske sagkyndige som medarbejdere. I en tid, hvor alskens løs snak og mærkværdige påstande havde haft alt for let ved at vinde ørenlyd og tiltro, var det en velgerning, at et så sobert oplysende værk blev udgivet.

Det ville føre alt for vidt at opregne og omtale hele Morten Kamphövenerens forfatter-skab, der strækker sig fra det skønlitterære, herunder oversættelser, over historiske afhandlinger og anmeldelser til hverdagens journalistiske virksomhed. Egentlig burde der udarbejdes en bibliografi over det omfattende forfatterskab, men det ville blive en meget vanskelig og tidkrævende opgave, som han vel egentlig også kun selv kan udføre

tilfredsstillende, idet pseudonymer og forfatter-signaturer ikke altid er lige gennemskuelige. En samling af hans i egne øjne bedste artikler og kronikker udgav han 1971 under titlen: *Klang af Skæbne og Tyngde*, men samlingen ville godt kunne have været både tre, fire, fem gange så omfattende, uden at kvaliteten af den grund behøvede at aftage.

Her i denne sammenhæng vil det være naturligt især at pege på hans mangeårige medarbejderskab ved *Sønderjysk Månedsskrift* og *Sønderjyske Årbøger* som forfatter til værdifulde afhandlinger og sagkyndige anmeldelser. I *Historisk Samfunds* såkaldte lille serie: *Sønderjyske Levnedsløb* har han leveret manuskriptet til den i 1959 udsendte bog om J. N. H. Skrumsager, som forlængst er udsolgt. Hans største præstation inden for det historiske felt er imidlertid det store tobinds og derfor også i ordets allerbogsstaveligste forstand vægtige værk om de åbenråske borgerskaber 1686–1867, som han udarbejdede efter at være fyldt 80 år. I dette vældige personalhistoriske værk er ikke blot borgerskabsprotokollernes knappe, men ofte vanskeligt læselige oplysninger om tidspunktet for borgerskabets tildeling og om fødested og erhverv medtaget. Men *Kamphövener* har i så stor udstrækning, som der har været rimelig mulighed for, meddelt oplysninger om fødsel og fødested, om forældre, vielse, hustru og svigerforældre samt om død både for borger og hustru. Det er et kæmpearbejde, som ikke blot flid og udholdenhed er forudsætninger for, men som også kræver kombinationsevne og en kritisk tøjlet fantasi. Det er et værk, som ikke blot personalhistorikere, men også demografer og socialhistorikere vil forstå at værdsætte.

Mange vil måske bedst kende Morten Kamphövener som redaktøren af *Sprogforeningens Almanak* i årene 1954–69. Man lægger mærke til almanakkens mere moderne snit og indhold, uden at der dog dermed stødes an mod hævdvundne traditioner. Personalhistorikere vil navnlig anerkende, at der

Fire sønderjyder på gymnastikkursus på Hadsten højskole. Siddende fra venstre: Hans Brink, Rørkær, og Morten Kamphövener. Stående fra venstre: Peter Clausen, Sundeved, og Peter Petersen, Brøns. Foto 1912.

i nekrologerne nu er kommet mere kontante oplysninger, og i denne forbindelse bør også nævnes, at *Kamphövener* har udarbejdet et register over alle de mange nationale tillidsmænd, der i årenes løb har fået deres dødsruner skrevet i almanakken. Selv har han skrevet mange af disse mindeord.

Af Morten Kamphöveneres *Blå Bog* kan endvidere nævnes, at han i en snes år fra 1952 var et meget aktivt medlem af *Sprogforeningens* ledelse og af bestyrelsen for *Folketjem*, hvis billedsamling altid har haft hans særlige interesse. Selv har han fået den store anerkendelse at »blive hængt op« der.

Redaktør Morten Kamphövener taler ved landsarkivets indvielse af udvidelsen 1. april 1974. (Tilhører Historiske Samlinger for Sønderjylland).

Han har indtil sidste år været medlem af bestyrelsen for Dansk Kultursamfund, hvis æresmedlem han nu er, og han var i en længere årrække formand for Grænseegnens arbejdsudvalg. Der er således fra mange sider blevet kaldt på ham til aktiv deltagelse i landsdelens folkelige kulturarbejde, og han har altid haft så svært ved at sige nej til at være med i et sådant arbejde. Der er næppe det forsamlingshus i Nordslesvig, hvis talerstol han ikke har stået på. Han har gennem sit lange livsløb ydet landsdelen uvurderlige tjenester.

Og lad mig så slutte disse linier med at nævne, at Morten Kamphövener fra sin ungdom har været idrætsmand, og at han endnu, når vejret ellers tillader det, dagligt ses i et lille luntetrav på gaderne i Åbenrå. Der er fra hans unge dage bevaret et billede af ham som gymnast, og hans idrætsinteresse har også givet sig udtryk derved, at han 1946 udarbejdede et lille festskrift i anledning af Åbenrå Roklubs 25-års jubilæum.

Morten Kamphövener har gennem årene gjort Historisk Samfund store tjenester, og han vil være kendt af mange af vore medlemmer som mangeårig dirigent ved vore årsmøder. Ved vort 50-års jubilæum i 1972 blev han da også udnævnt til æresmedlem – som den eneste, der indtil nu ikke har været medlem af styrelsen. Også dette er et vidnesbyrd om den store taknemmelighedsgæld, hvori vor forening står til ham. Til vor hyldest og lykønskning i anledning af 90-årsdagen føjer vi derfor først og fremmest vor hjerteligste tak for de mange års medhu og vore bedste ønsker om en lys og fredfyldt livsaften.

Og denne artikel kan ikke få en bedre afslutning end det digt, som Martin N. Hansen skrev til Morten Kamphöveneres 80-årsdag:

Ældes med sind, der spruder
under aftensolens skær,
det forunder livets guder
kun den, de ret har kær –
endnu klar og karsk i ånden
og med pennen fast i hånden ...

Sådan ser jeg redaktøren
for mig udi Åbenrå,
når han stille stænger døren,
ufortrødent maser på.
Slid og møje det er prisen
for det bedste i avisen.

Mange år var almanakken
hjerterbarnet, som vi ved,
og der er en del om snakken,
den blev skabt af kærlighed
til det hjemlige, det nære,
som jo netop er det svære.

Det er altid godt at gæste
en belæst, erfaren mand,
som har rod og sikkert fæste
i vort gamle grænseland.
Se! Vi hilser, svinger hatten:
Lad der være langt til natten!

Elmine Schütt f. Kjølseth (8.3. 1850–20.10.1930). G. 9.2.1892 med skibskaptajn Peter Petersen Schütt (4.3.1838 – 26.12.1898). Datter af bagermester Nicolai Berger Kjølseth.

Åbenråminder fra 1800-tallet

AF KAREN SKIPPER

Overbibliotekar fr. Anne E. Kjølseth, Grenå, har fundet disse erindringer fra det gamle Åbenrå mellem efterladte papirer og har sendt dem til vicebibliotekar fr. Karen Skipper, Åbenrå, med henblik på offentliggørelse. Fr. Karen Skipper har kommenteret erindringerne.

Et Forsøg vil jeg gøre paa, at nedskrive nogle af de mange spredte Erindringer, der saa ofte dukker op i mine Tanker. Ja ligesom tvinger mig til Sammenligning af Tid og Mennesker jeg har mødt i de mange Aar, og til at skønne paa, hvor jeg er bleven beriget og glædet gennem Kendskab til gode Mennesker helt fra Barndommen af.

Febr. 1925.

Kan det være muligt. Mens jeg skrev ovenstaaende, begyndte de dumpe Hammerslag fra Kirkens Taarn at lyde over vor By Juli 1917; følte som noget uforstaaet, forfærdeligt, at Kirkeklokkerne bleve nedtagne for at smeltes og omstøbes til Krigens Brug. Folk var betagne, og en gammel Røst lød »nu kan det ikke gaa godt for Tydskland«. – Det er altsaa mange Aar siden, at jeg ikke har faaet noget føiet til ovenstaaende. Skøndt det den Gang efterhaanden begyndte at lysne for os i national Henseende, var der saa megen Sorg og Bekymring forestaaende, og saa uhyre meget der optog en gennem disse Aar, at baade Lyst og Stunder manglede til at nedskrive noget.

Januar og Februar bliver jeg altid mest mindet om Krigsaaret 64, og tænker mig tilbage i de meget ængstelige og sørgmodige Dage da vore stakkels Soldater døde saa meget og de fremmede Indkvarteringer oversvømmede vor By. Jeg erindrer fra de første Nætter i Februar at jeg sad oppe og saa Soldater, Vogne og Heste drage forbi vest paa i Mulm og Mørke. Gaden var naturligvis svagt oplyst, men hvordan det skulde gaa de Stakler udenfor Byen med at finde Vei, optog mig saa meget, at det røvede mig Søvn. Hele det foregaaende Efteraar havde vi Skolebørn havt megen Underholdning af at se Batalionerne marchere gennem Hovedgaden mod Syd med Musik og taktfast Fodslag og især fundet det frydefuldt naar der blev gjort Standsning og en Dags Hvil i Aabenraa. Jeg tror overalt, ogsaa hos de fleste tydske Familier bleve de vel modtagne og pleiet paa det bedste, thi den danske Soldat har altid havt en god Plads i slesvigske – vel nok især Almuefolks Hjerter.

Jeg ser dem endnu, med vandkæmmet Haar, naar de havde gjort dem lidt istand efter Marschen og faaet et Maaltid, hvor de kom frem i Dørene til de smaa Gader med Piben i Munden og altid et Par Børn ved Haanden.

Om det forfærdelig svære Tilbagetog fra Danevirke vidste vi i de første Dage ikke ret meget, men hørte saa efterhaanden nok derom. Da jeg havde været to Gange i Sønderborg kunde jeg levende forestille mig de udmattede og forkomne Soldaters Marsch over Fr. d. 7. Bro og deres Ankomst til Byen. Min Broder Frederik der var i Bagerlære hos Bagermester Johannsen har fortalt, at de under Forbimarschen i Gaden kun bad om Vand at drikke, og han bar flere Spande Vand ud paa Trappen som de tømte i en Hast og det trods den isnende kolde Dag det var. Saa stor var Udmattelsen – da de var komne i Kvarter lagde de sig hvor de gik og stod og sov med det samme. Min Broder var under hele Beleiringstiden i Sønderborg og har fortalt mangen gribende Scene fra den Tid. Men det er jo altsammen noksom bekendt.

Saa var Krigen altsaa kommen os paa nærmere Hold. Vi hørte de dumpe Drøn fra Kanonerne ved Dybbøl, og vore tydske Indkvarteringer bleve ikke sjælden alarmeret om Natten og maatte afsted derom, især i Paaskeugen var det slemt. Østerrigerne opholdt dem ikke længe ad Gangen i vor By, de droge som bekendt nordpaa. Sommetider skulde Borgerne bringe Middagsmad paa Raadhuset hvad der maatte ske i stor Hast til Tropper der drog igennem Byen. Sædvanlig forløb alt fredeligt i Husene, men jeg husker dog en Mørkningstime – min Moder var gaaet ind til Naboens – at de bleve noget opsætsige mod min Fader og jeg var så forfærdelig ulykkelig ved, hvad der nu vilde ske, men det gik dog over igen ret snart.

Efterhaanden led det jo saa mod det delige Foraar vi fik det Aar efter den uhyggelige Vinter. Aldrig har jeg syntes det brød saa straalende frem som dette Aar. Min Skolevei faldt over den gamle Kirkegaard eller Kirkepladsen som den nu kaldes, og i April var den især saa indbydende til alskens Leg med Boldt og at trille Malm. Drønene fra Skydningen ved Dybbøl hørtes jævnlig og Vogne med saarede holdt ofte foran Præ-

Bagermester Nicolai Berger Kjølseth (12.8.1810–26.5.1890) og Christine, f. Stolzenburg (7.6.1817–9.10.1885).

stegaarden, der stod ubeboet siden Pastor Leths vare reist bort i Sommeren 63 og derfor nu brugtes til Lazareth. Ofte havde jeg før i Tiden beundret Salen i den gamle Præstegaard, hvor man fra Gaden kunde se en deilig Gibsfigur, en skrivende Engel, som jeg tror fandtes i mange af Datidens Hjem. Og nu var den fyldt med de mageløst tarvelige umalede Senge.

I November 63 havde Kirkepladsen genlydt af den daglige Klokkeringning i Anledning af Fr. d. 7. Død, og Store og Smaa havde følt det Uheldsvarslende derved.

Hvilke Skoler der var taget ind til Laza-

reth staar mig ikke rigtig klart, men Byens lille Sygehus der den Gang laa, hvor nu Brugsforeningen ligger i Nygade, var naturligvis fuldt belagt. Her laa i lang Tid en blind Matros fra »Rolf Krake«. Fru Doris Rode og de andre Damer der var traadt hjælpende til for at lindre de stakkels Soldaters Sygeleie, gjorde alt de formaaede. Udlærte Sygepleiersker kendtes ikke, før de fra Kaiserswerth sendte 2 udmærkede Diakonisser her til Byen, saavidt jeg husker just mens Kampen stod om Dybbøl. Da Krigen var sluttet, eller rettere da de intet mere kunde udrette i deres opofrende Gerning er de reist tilbage. Det

maa have været i Halvfjerdserne da Pastor Kaftan gjorde Forsøget med at faa et Par Flensborg Diakonisser hertil, og siden har vor By havt Del i denne store Velsignelse. Det lyder næsten ufatteligt i vore Dage, at Folk i Sygdomstilfælde hjalp sig selv som de bedst kunde; et Par Kvinder, der kunde vaage og række Haand til, kunde man faa, ellers hjalp Naboer og Venner. Paa Sygehuset kom kun de helt middelløse og omvandrede Folk.

Saa kom for anden Gang under denne Krig en stor nedslaaende Efterretning. Henimod Slutningen af April vidste vi om Afgjørelsen ved Dybbøl og hvor der var tyndet ud i vore tapre Soldaters Rækker saa vel som blandt dem der angreb. Blandt disse vidste Menigmand næppe og forstod ikke hvorfor de var kommen hid til denne blodige Dyst paa Sundeved Marker, hvor saavist ingen sukkede efter Befrielse fra et Voldsregimente. – At »af Danmarks Ære, vi havde intet mist'« gik efterhaanden tilfulde op for os, men ogsaa hvad det havde kostet. Mange Aar efter, da min Fader var en gammel Mand kunde han ikke holde Taarerne tilbage, naar han saa Billedet Red. Jessen havde sendt os med »Flensborg Avis« med faldne Officerer fra 18. April 1864. Dette Billede af mandige Mænd, med aabne freidige Ansigter, vil altid virke betagende, hvor det endnu findes.

Saa stod nu kun Als tilbage, og herom samlede Haabet sig. Enhver Efterretning og hvert lille Rygte, der kunde styrke dette Haab blev ivrigt drøftet. Jeg husker en Sømandsenke i vort Nabolag, der havde boet i Sønderborg – naturligvis i »e Haubogæ'« – hun stod i vor Stue og tegnede med Fingren paa Bordet hvordan Strømforholdene var i Alssund, og hvordan de vilde umuliggøre Overgangen til Als. Jeg husker flere af disse Haabets Apostle, og jeg forsømte ikke gerne at være tilstede ved deres Besøg. Skøndt deres Profetier som oftest bleve til feilslagne Haab, tror jeg dog Lysseere vil altid være til

stor Gavn i svære Tider. Baade tyske og danske Naboer kom mine Forældre sammen med, men naturligvis under Krigen løsnedes Forholdet til de første, for saa dog, da alt var kommen til Ro efter Fredsslutningen, at glide ind i de gamle Folder.

Før vi modtog det sidste sørgelige Budskab skete saa i Mai det forunderlige vi knap turde fæste Lid til. At vore Søfolk havde havt Held til da een Gang under denne Krig at finge Seir. Stadig i en Tro at Als ikke blev saa let et Bytte blussede Haabet frem paany. Det tog Tid før vi vidste fuld Besked om Slaget ved Helgoland, og at de faldne havde faaet deres Hvilested i Norge i en stor Fællesgrav paa Kristianssands Kirkegaard.

Om Begeistringens for den tapre Chef Admiral Suenson fortaltes der flere Enkeltheder, ogsaa at han havde sagt da Månnerne under Fremgangen i Slaget vilde raabe et Hurra for ham – Nei Folk, det vente vi med til siden – – – Hver Gang Sangen »Det var ved Helgoland« siden efter er bleven sunget, føler man endnu Stemningen. Jeg har læst i et Tidsskrift at Admiralerne Suenson og Teggethoff mange Aar efter tilfældigvis traf hinanden ombord paa en Donaudamper, og at de da ridderligt hilste hinanden paa oprigtig Sømandsvis.

Aabenraa, August 1925.

Af de gamle Huse der nu er forsvundne husker jeg to, hvor der stod en tætklippet Lind ved Indgangen. Den ene ved den gamle Dreierforretning paa Storegade, hvor nu Sparekassens Bygning ligger var den sidste, der kom bort, den anden stod ved et gammelt Sted i Skibbrogade, Dr. Dibberns nuværende Eiendom. Der har sikkert i gamle Dage været mange Huse med Træer foran, men om de to ved jeg fra min Barndom, at jeg ved dem har kunnet orientere mig og finde hjem, naar jeg var kommen for langt ned efter Havnen eller Skibbroen som vi den Gang nævnede den. Paa Skibbroen ud for Fiskehandler Nielsens Hus stod meget iøjne-

faldende en stor gammel Samlebøsse eller Blok, jernbeslaet overalt og med en vældig Jernlaas hængende foran. Bagved var en lav Stang med et Skilt, hvorpaa Ordene »for trængende Søfolk« var anbragt. Huset eiedes den Gang af Jørg. Cornett, et Navn der havde en god Klang i vor Barndoms By. Paa Gavlen af Huset ligeledes ud mod Broen – stod over Vinduerne med store Bogstaver: Jørgen Cornett, Seil, Flag og Kompasmager. Ligeoverfor i Skibbrogade laa Skibsbygmester Andersens smukke gamle Gaard med Skibsmodeller paa Forstuen, og ved Siden af Cornetts Skibsbgm. Reimers Sted som den Gang var nybygget. Ligeledes Skibsbgm. Jakobsens Sted lige ud for Toldboden, og i den gamle Folkebanks Hus boede før i Tiden Skibsbygm. Michelsen. Tømmergaarden, med Paulsen Værft ved Sønderport dannede noget særskilt for sig, forekommer det mig. I Cornetts Stueleilighed boede i flere Aar den meget dygtige Billedskærer Møen fra København. der leverede de kendte smukke Gallionsfigurer til Skibene. Andre Haandværkere saasom Smede og Gjørtlere boede ogsaa i Nærheden, saa Bygmestrene nemt kunde arbeide sammen med dem. Fra A. J. Stallknechts Jernstøberi i Slotsgade leveredes der meget Arbeide til Skibene, saa denne Virksomhed ogsaa beskæftigede en god Del Arbeidere. Mange Tømmerfolk boede omkring ved Broen, ellers forøvrigt spredt over Byen, især var der mange i den nordlige Del af Nygade, og sædvanlig eiede de deres eget Hus.

Gennemgaaende var der baade Hygge og et nøisomt Velvære over disse Hjem, hvor Konkylie, Porcellænhunde og andre Snurrepiberier fra fremmede Lande fandtes til Pryd paa Kommoden og i Skabene. Var Manden paa Langfart med de hjemlige Skibe havde Konen »Trækseddel« hvorpaa hun kunde hæve Maanedspenge hos Skibets korresponderende Rheder.

Ved Kongsfærd og andre festlige Leiligheder, naar Tømmerfolkene mødte frem i

Flok iførte deres bedste Arbeidstøi, og med deres blanke Øxe paa Skuldrene var deres Opmarsch et saare imponerende Skue. Ved gamle Agent Jørgen Bruhns Begravelse, som huskes af flere her i Byen, mødte de med Flor bundet til Øxen. – Ofte var Skibstømmermanden ogsaa anden Styrmand ombord paa Seilskibene og indtog altid nærmest en Patriarks Stilling blandt det unge Mandskab, tog sig faderligt af Skibsdrengene o.s.v.

For hvert Skib der løb af Stabelen holdtes et Bal, i min Barndom sædvanlig i Vestergade hvor siden Theatret blev bygget. Her mødte alle der havde Arbeide ved Skibet med Kone og Døttre. Ungdom der ikke havde direkte Adgang til Ballet ansaa det baade for en Ære og Fornøielse at blive indbudt, og uden Persons Anseelse svang unge og gamle sig i Dandsen til den lyse Morgen. Sikkert har vore Sange og især »Danmark deiligst Vang og Vænge« ikke lydt kraftigere end i dette Lag.

De mange unge Folk fra »Kongeriget« (som vi den Gang sagde) der opholdt sig her i Byen for at lære Skibsbyggeriet, vare velsete paa Fredriksklubbens Baller, toge idetheletaget livlig Del i Selskabslivet, og stode altid paa en god Fod med Borgerne.

En andet Folkefærd jeg husker fra min Barndom, der prægede Gadebilledet i Byens sydlige Del – hovedsagelig »Æ Sønnermærken«, var de mange Kudske, eller »Foermænd« der besørgede Post og Fragtkørslen til Flensborg, ogsaa til fjernere liggende Byer.

Især Fragtmændene staar for mig som stoute Skikkelser, iførte mørke Fløielsknæbenklæder med Perlemorknapper langs Siderne, lange Støvler, temmelig stor, bredskygget Hat, og om jeg husker ret, et rødt Halstørklæde. Sædvanlig eiede de selv Køretøiet, de store Vogne med Seil over, og flere Spand Heste. De opholdt dem meget paa Gaden omkring ved Postholderiet, der helt saa ud som i Nutiden. Dengang tilhørte den smukke Eiendom Postholder Hansen. Selvfølgelig var der nok af mindre Gæstgiverier

i Nærheden, ogsaa et større Hotel »Stadt Hamburg« der nu eies af Dr. Jansen. Om der paa Postholderiet ogsaa var noget Gæstgiveri i finere Stil ved jeg ikke, kun har jeg hørt at høitstaaende Folk, ogsaa vore Konger har overnattet her, naar de vare paa Gennemreise.

Her antager jeg ogsaa at Struenses Karet har været tilført. Speilene fra den eiedes af Glarmester Asmussen i Slotsgade, hvor jeg har set dem og ofte hørt om deres Oprindelse.

Paa den anden Side Gaden paa Søndertorvet, boede Snedkermester Theisens. Her sad i mange Aar den meget gamle Kapt. Fester Fischer ved det ene Stuevindue og saa ud paa Gaden, saa godt det lod sig gøre med de svage Øjne. Det var Fredrik Fischers Fader, som henlevede sin Alderdom hos sin elskelige Datter Fru Cecilie Theisen.

Om de gamle Brønde hvoraf der stod en paa Søndertorv ved jeg ikke meget at fortælle. Jeg var ikke ret gammel da de kom bort, men jeg husker, at jeg har tænkt over, hvorfor denne, og den paa Storetorvet vel vare saa meget smukkerere udstyret end den der stod lige ud for vort Hjem paa Vægterpladsen. Nyttens de gjorde var naturligvis lige stor, og en yderst let Sag var det at hente Vand, kun at trykke paa en lille Jernplade omtrent som dem der findes paa meget gamle Dørklinker til Gaarddørene. Den sad temmelig lavt paa Forsiden af Brønden, saa Børnene nød at slukke Tørsten ved det rigelige Væld. Ved Bagsiden af Brønden, ud mod de smaa Huse paa Vægterpladsen stod en Slæde med et stort Kar eller to var det maaske, men dog var der Plads nok til at denne Indretning afgav et ypperligt Sted for Børnene til at hvile ud efter Legen og finde paa nyt.

Der er bleven paastaet før i Tiden, at ingen Steder i Byen blev der leget saa meget paa Gaden som paa Vægterpladsen. Drengene husker jeg løb i en Leg, de kaldte »rundt om Holland« ned gennem Jomfrugangen, Nygade hen til Petersilliegade og op

igjen til den gamle Stilling ved Brønden, naturligvis udstødende vilde Hyl ved Ankomsten dertil. Folk gætter jo paa at Vægterpladsen har sit Navn fra, at Vægterne i helt gamle Dage har boet i de omtalte smaa Huse, der ligger tværs paa Pladsen, men om Legen saa den Gang har kunnet gaa saa frit, er vel et Spørgsmaal.

Ved at omtale Vægterpladsen maa jeg naturligvis ikke glemme at anføre de Huse der vare kendte under Navn fra gammel Tid. Noget jeg ellers kun har hørt om det lille Hus i Nygade, et Par Huse ovenfor Kastanietræet, nemlig »hvide Svane«, samt at Folk almindelig kaldte et meget gammelt, skummet udseende Svendeherberge, der laa lige ved Paulsens Skibsværft (Sønderport) for »Køminsel«. Paa Vægterpladsen var det altsaa »æ Tressur« det lille Gavlhus paa Hjørnet af Jomfrugangen. Den Benævnelse tænker jeg nok Husets Form har givet Anledning til. Anderledes med »blinde Æsel« som ligger ligeoverfor, og ligeledes »Swarter Ross« som vel nok kan siges nærmest at ligge i Pottergade. Disse Huse har formodentlig i gammel Tid været Herberge for Veifarende. Jeg antager at dette kan have været et af de ældste Huse i Byen, der for Alvor trængte til at ombygges; det kom dog først saa vidt midt i Firserne saavidt jeg husker. Det var med to Etager, og til Gaden var det ikke just at kalde faldefærdigt, men det indvendige med de mange Leiligheder op gennem Gaarden var af en saadan Beskaffenhed, at jeg tror de var blevet vraget selv i vor Tids Bolignød. Den bedste Leilighed i Stuen til Gaden beboedes i min Barndom af Stedets Eier Pottemager Fiskbækhus som tilsyneladende endnu drev Haandværket ret rentabelt. Idetmindste havde han paa et stort gammelt Loft til Gaarden altid et anseligt Lager af alt, der kan komme ind under Benævnelsen »Pottetøi«; Reoler var der ingen af, alt stod udbredt over Gulvet. Husmødrene tyede især i Slagtetiden flittig til ham, og det var en stor Adspredelse for Smaa pigerne at følge

Sønderborg o. 1900. Postholdergården i baggrunden til højre.

med derop, der var nemlig et Hjørne med Legetøissager, de deiligste smaa Krukker, Æbleskivepander, Buddingformer o.s.v., saa der maatte gøres et beskedent Indkøb til Børnene ogsaa. Godt var det, naar man var vel nede igjen, thi Rækværk paa Trappen til Etagen fandtes ikke.

Den efterfølgende »Potter« – som de altid kaldtes, maatte opgive Forretningen, og det var ikke til at undres ved. Thi selv i tarvelige Hjem – hvor i gamle Dage saa godt som intet Fajancetøi brugtes – fortrængte dette nu i kort Tid det gamle Pottertøi. Det gamle Værksted i Gaarden, der laa ved Siden af det Stykke Jord, hvor Lerkulerne fandtes, blev forandret til Leiligheder og eies endnu af Slægten, mens Forhuset tilhører Formand Lassen.

Om der i gammel Tid har været flere Pottemagere i Gaden ved jeg intet om, de faa der boede i andre Gader, tror jeg nok drev deres Forretning lidt længere og gik saa over til at handle med og opsætte Flisekakkellovne. – I et gammelt Hus ved Siden af Byg-

mester Langschwagers Hus, boede den gamle Handskemager Hans Fries, der siges at have været den sidste Handskemager, der vadskede (garvede) Skind i Aaen ved Skinderbro. At dette blev brugt, har altsaa givet Broen Navn.

I det første Hus til venstre i Gaden der støder op til Vægterpladsen, boede Urmager Mathæus Wied. Her har Fredrik Fischer lært Haandværket, og mærkeligt nok har jeg ikke set noget anført herom, blandt det der er skrevet om Fr. Fischer, som dog kunde have havt sin Berettigelse. Urmager Wied var nemlig ikke alene en myndig og dygtig Mand i sit Fag, men dansksindet og meget politisk interesseret. Her i Værkstedet var Samlingssted for de danske Naboer, og Sømændene naar de laa hjemme tog gerne Del. Her savnedes aldrig Stof til Underholdningen, eftersom der var nok af Begivenheder baade hjemme og i den store Verden, naar blot de kunde faa fat i Efterretningerne gennem de den Gang sparsomme Aviser. Sligt har dog vist haft sin Indflydelse paa en saa

opvakt Lærling som Fr. Fischer.

Her i Gaden, og overalt i Byen var der særlig mange Skomagere, jeg har hørt fortælle at der i Halvtredserne kunne være over 50 Skomagerdreng i Lære paa en Gang. De hørte naturligvis helt til hos Familien, løb Ærinder, feiede Gaden, hvad Børnene i de Familier, hvor der ikke holdtes Karl eller Pige – ogsaa besørgede. Svendene bleve mange Gange i aarevis paa et Sted, de der var mindre trofaste mod Mesteren gjorde ham mange Knuder med at holde »blaa Mandag« som de kaldte det. Saa jeg har Indtryk af, fra de Hjem, hvor jeg kom som Barn, at Mandagen var en saare kritisk Dag, især i travle Tider var det slemt naar Svendene drev om paa Gaderne mere eller mindre berusede.

I Nygade hvor nu Bager Skovs boer, skal Skarpretteren i helt gamle Dage have havt sin Bolig. I Kirken havde han særskilt Stæde, en Stol hvortil der var Indgang fra den lille Forstue lige inden for Hovedindgangen. I min Barndom benyttedes den meget af Folk, der kom for sent, det toges mindre nøie den Gang, og de behøvede altsaa ikke at gaa ind i selve Kirken. Ogsaa de gamle Vægttere der altid gik skiftevis udenfor Kirken under Gudstjenesten, har jeg mange Gange set gaa derind, naar der var Fred og ingen Fare udenfor Kirkedøren – for at høre Prædikenen, den Gang jo almindeligvis Pastor Leth.

Ved at nævne vor Kirke, erindrer jeg at have hørt, at der i fordums Tid betaltes en Afgift til Kirken for hvert Lig der førtes forbi, igjennem Byen. Siden har jeg hørt at den Rettighed havde hver Landsbykirke.

I Nygade husker jeg den gamle Gynderothske Stiftelse, der før den blev ombygget havde Indgang fra Nygade lige overfor H. P. Hanssens Hus. Forstuen laa lavt, var mørk og alt gjorde et meget skummelt Indtryk. Skolen derimod var ombygget saa tidlig, at den kunde være Lazareth 1848. Gamle Organist Jensen har fortalt mig, at i Skolestuen t.v. døde Kaptein Hegermann Lindencrone,

Mandagen d. 11. April 1848, efter at have været ført hertil om Søndagen fra Bov. Vognen med den Haardtsaarede var kørt meget langsomt gennem Vestergade op ad Nygade, hvor den holdt udfor Eiendommen Nr. 56. Her boede en gammel pensioneret Postmester Kjær, som kom ud til Vognen og talte et Par Ord med den Saarede. Begravelsen foregik den paafølgende Lørdag med alle militære Æresbevisninger. Hvilket Tab og hvor stor en Landesorg det var, er bekendt, og udtrykt i de jævne Ord der staar paa hans Gravsten.

Til høire var der kun *et* Skoleværelse, saa det var meget stort. Her holdt Pastor Leth i Aarevis sine ugentlige Bibellæsningstimer. Til disse Aftenmøder, hvor Grundtvigs nye Salmer blev meget sunget, kom altid mange Tilhørere.

Om det lille Hus i Nygade, der ligger op til Smed Jensens, ved jeg, at der her i Kosaktiden har boet en Fru Køster født Komtesse v. Barnekow. Hun var Enke efter en Officer i Flaaden og boede alene i Huset med en ung Pige. De to Kvinder vare saa rædselsslagne, at de sad bag lukkede Vinduesskodder og laasede Døre i længere Tid, saa de tilsidst savnede det nødvendigeste – – –.

Om »Klinkbjerg« Navnet ser jeg, det antages, at hidrøre fra, at der er bleven brændt Klinker paa dette Sted. Andre har ment at her mellem Byen og Kolstrup har Ungdommen havt deres Plads til at spille Klink.

Med Kolstrup er Forandringen der er foregaaet siden Halvtredserne uhyre stor. Den var Sommerdage en vidunderlig Idyl, men rigtignok det modsatte om Vinteren med Mørke, og Veien opblødt. Hvor Villa »Skønhøj« ligger, laa den Gang en stor, gammel, helt omlukket Bondegaard med gamle Smaahuse i Nærheden. Et lille Hus helt nede ved Veien var et Slags Bomhus. Gamle Folk har fortalt, at der maatte Bønderne fra de vestre Byer erlægge en Afgift for hver Sæk Korn de kørte til Byen. Lige overfor førte Veien til »Overblegen« som den kaldtes i Modsætning til den, der laa bag Instrumentmager

Jepsens Eiendom paa Klinkbjerg, og altid benævnedes »Underblegen«. Begge Steder drev de Vadskeri og Blegning. Overblegen med sine deilige Frugthaver øvede stor Tiltrækning paa Børnene i Aabenraa især i den Tid man kunde købe Blommer der. Til Galgebakken der ligger ovenfor og ogsaa var et deiligt Sted for Børn, førte Veien ikke gennem Kolstrup, men hertil kom man ad en yndefuld Vei gennem Kilegaard, der mundede ud hvor Bakken begyndte. Om denne Vei kunde i Sandhed siges: »Dens Hegn var Roser vilde«.

Den Gang Banen førtes ind til Aabenraa blev en anden vidunderlig Spadserevei vest for Byen ligeledes sløifet. Den begyndte bag Kirkegaardens med en Fodsti tværs over Kolstrupgaards Kornmarker. Derpaa kom man igennem et Stykke af Nymølleskov der var saa særdeles kønt, med dybe maleriske Kløfter, og rislende Bække langs Skovstien. Denne Idyl strakte sig helt til man naaede ud paa Skedebjergveien, et Stykke nedfor Fredenshøi. Her laa den Gang kun et mindre Hus, hvor man blev gæstfrit modtaget og kunde faa Kaffe lavet til medbragt Mad og saa nyde den herlige Udsigt over Byen og Fjorden fra Lysthusene oppe i den høitliggende Skov. Mere besværligt var det naar Turen gik til Mønterhøi, hvortil baade Spise- og Drikkevarer maatte bæres den lange Vei. Men en Søndag i Sommerens Løb blev den dog gjerne foretaget, sædvanlig i Følge med Naboer og Venner. Som de smukke Steder laa i en Kreds om vor By, maatte de jo drage Folk ud, især hvem der elskede Naturen. Farvermølle var vel nok i gamle Dage det mest yndede Udflugtssted, her og paa Knappen har der altid været Gæstgiveri i landlig Stil. Elisenlund er først senere bleven anlagt, og ligeledes var vor smukke Nørreskov i min Barndom heller ikke tilgængelig paa samme Maade som nu med de ny og bedre Veie. Hvad der ligger nærmere og fra gammel Tid har havt størst Tiltrækning som Spadserevei, er Veien der fører igennem Jelmskov.

Til de smukke Steder ved Fjorden kom

man med Seilbaad; større Selskaber leiede sædvanlig en Sandebaad og Madkurven blev bragt op til et nærliggende Hus, hvor der saa paa bedste Maade sørgedes for Forpleiningen. Mange gamle Folk her i Byen vil med Forkærlighed huske Fisker Andres Skov og Hustru Gunder. I deres Hjem paa Fjordens »Sønderside« befandt Ungdommen sig saare vel. Før Baaden naaede ind, stod de begge ved Stranden iførte deres Søndagspuds, Andres for at hjælpe at fortøje og bære Madkurven, Gunder med sin Harmonika, der strax satte Stemningen op. Kaffen blev nydt i Nødde-Lysthuset ud mod Vandet, og derefter »gik Legen i Engen«. Efter Aftensmadsen dandsedes i de smaa Stuer, og naar Arbeidet var stilnet af i Køkkenet gik en af Herterne gerne ud for at hente Gunder ind. Rødmusset og straalende over det gamle gode Ansigt kom hun saa, for at træde Dandsen; altid ved godt Humør, trods det, den gensidige Forstaaelse maatte ske ved Minespil, Gunder var helt døv. Paa deres gamle Dage reiste de til en Datter i Amerika, og vemodigt var det at se, hvor dette Hjem efterhaanden ganske forfaldt.

Paa Eftersommerens Søndage var Nøddeplukning naturligvis en stor Fornøielse, og for hvem der havde Raadighed over sin Tid, ogsaa om Hverdagen; og gerne gik det for sig i Flok og Følge.

Gik Touren til en af Nabobyerne Flensborg, Sønderborg o.s.v. for at besøge Slægt og Venner var det naturligvis en større Begivenhed. Saa holdt den leiede Vogn med tre »Agestole« i Morgenstunden Kl. 3—4 for Døren. Herligt var det for Børnene at bestige det høie Køretøi, køre gennem de stille Gader ud af Byen, langs Fjorden og siden gennem de deilige Landskaber. Især var Touren gennem Graastener-Skoven vidunderlig, men deiligst var det vel nok, da Vognen ved Alsund kørte ud paa Fr. d. 7. Bro, der den Gang var ny anlagt, og hartad betragtedes som et Underværk. De Ældre paa Vognen var opfyldte af det Fremskridt det var, fra

de gamle Færgeforbindelser, husker jeg. Paa Hjemtoureden var Selskabet naturligvis træt og medtaget under den lange Kørsel, Byen har vi omtrent naaet ved samme Tid vi forlod den.

Til Brødreminighedens de store Fester i Christiansfeld ved jeg at flere Familier i vort Nabolag vare fælles om en Vogn. Idethele var der stort Sammenhold mellem Naboer, jeg husker ogsaa at de sammen havde købt en »Prækenbog«, der stadig vandrede rundt, eftersom der var Trang til den.

I Sygdomstilfælde var Hjælpsomheden stor blandt Naboer. Sygepleiersker og Dia-konisser var der jo ingen af paa den Tid.

Ved Nørreport – fra Kilegaard til Chausseen – er den Række mindre Huse der laa der i 50'erne efterhaanden bleven ombygget til de nuværende større Bygninger. Hotel Danmark, som maa være bygget lige efter Trears-Krigen, hed i min Barndom »Gæstgivergaarden Danmark«. Her har før i Tiden – er der fortalt mig – ligget en lav langstrakt Bygning med smaa Vinduer under hvilke der fandtes de gamle Indretninger af Træ til at binde Heste ved, som endnu ses ved gamle Landsbykroer.

Husene der følger H. Ries's Eiendom nord-efter er altid bleven benævnt »urren Nørreport«, saa Byporten maa vel antages at have været her. Bækken der nu er tilfyldt, løb jo ogsaa her tværs under Gaden, saa den dannede et Skel.

Det forekommer mig, min Fader har omtalt et af ovennævnte smaa Huse som Herredsfoged Blauenfeldts Hjem. En kendt Sag er det vel, at Snedker Møllers Hus i Ramsherred i mange Aar var Fredrik Fischers Bolig.

Hvor Posthuset ligger i Vollesgyde, laa før i Tiden en Række smaa Huse, der nu synes mig at have været de laveste og eiendommeligste, jeg husker her fra Byen. Vinduerne vare ganske smaa, og om jeg husker ret med nedhængende Skodder (»Bislag« som alle udvendige Vinduesskodder kaldtes).

At der har været en stor Træport ved Opgangen til den gamle Kirkegaard fra Storegaden, med en mindre Indgang ved Siden for gaaende Folk, har jeg hørt fortalt i min Barndom. Ogsaa at der i Nærheden af Porten var en meget fin Begravelsesplads »Æ ofen Begravels«. Gamle Folk kalder jo endnu altid Pladsen ved Storegade »æ Kjerkport«.

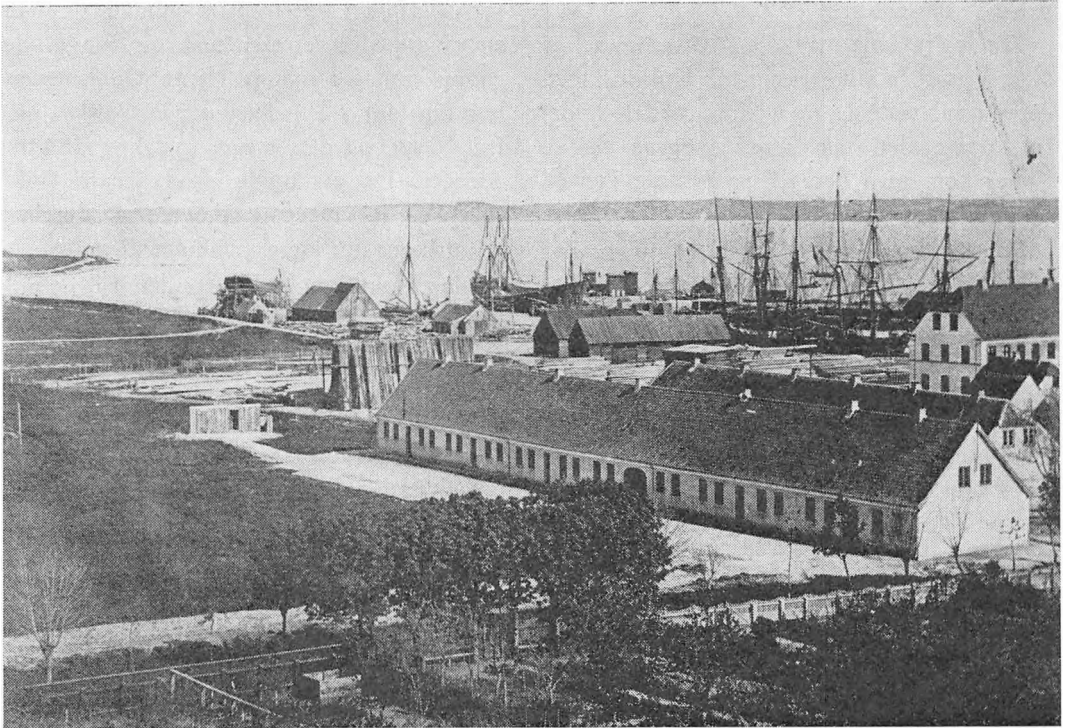
Huset der laa hvor Raadhusgade nu er, var ret eiendommeligt. Endda det laa med Gavlen til Gaden meget anseligt. Hertil bidrog de tre temmelig store Figurer der var anbragt paa Huset, der gav Anledning til mange Gisninger om det havde været en katolsk Kirke o.s.v.

Paa Porten til J. Jebsens Hus i Skibbrogade skal Eckersberg som Dreng have malet et Skib. Om det var malet den Dag hans Fader bragte ham hertil Byen, eller under hans Læretid, staar mig ikke klart, da der nu er hengaaet lang Tid siden jeg hørte det fortælle.

Som en gammel Købmandshistorie kan jeg anføre at der siges om den første Tønde Petroleum der kom hertil Byen, at den blev ikke anvendt efter sin Bestemmelse. Dens Brandfarlighed satte Folk i stor Skræk, Lamperne vare ikke indrettede paa en saa farlig Vædske, saa Købmændene eller Købmanden fandt det bedst at tage Skaden og lod Indholdet løbe i Havet. Sidst i Halvtredserne tror jeg nok Petroleumslamperne kom frem, saa det maa have været et Par Aar før.

I Birks Hus paa Storegade skal der have boet et Par statelige Damer, der vare flygtede hertil fra Prøisen paa Kong Fredrik d. 1.stes Tid, fordi de var bange for at blive udsete til Soldaterhustruer.

Jeg husker det var Skik og Brug naar Uvedkommende gik ind i en Nybygning for at tage den i Øiesyn, at de da maatte erlægge Drikkepenge til Murfolkene. Efterkom de ikke denne gamle Skik blev der spændt en Snor frem, hvad der betød »hertil og ikke videre«. Idethele synes jeg nu, at skønt der blev udvist meget større Sparsommelighed i

Udsigt over værftsområdet 1866 el. 67. Det lange hus og det bagved liggende var bygget som arbejderboliger. De blev senere brugt som kaserne.

gamle Dage spillede Drikkepenge den Gang en større Rolle end nu for Tiden. Udeblev de længselsfuldt ventede Breve fra Søfolkene i længere Tid – som saa ofte var Tilfældet – vankede der som oftest naar Brevet kom en Ducør til Postbudet eller som vi den Gang kaldte ham »æ Litsenbror«. Af dem var der i min Barndom kun en eneste her i Byen, men han travede ogsaa ustandseligt omkring i Gaderne i sin røde Frakke. Efterhaanden kom der naturligvis flere til og jeg antager det var sidst i Halvtredserne at det første Landpostbud blev ansat.

Det har interesseret mig at høre gamle Folk tale om »æ Gaardender« ligesom i Flensborg. Det var Strækningen der nu er bebygget og kaldes Michael Jepsensgade.

En lille Afvexling i Hverdagens Ensformighed – især for Børnene – bragte de mange Handelsfolk, Kvinder og Mænd, der gik ud og ind af Husene. De falbød alt der kun-

de bruges i Husholdningen. Saaledes husker jeg en ældre Kone der stillede bestemt Mandagmorgen med to store Kurve, hvori der var Tællelys. Saa blev der søgt ud blandt de forskellige Slags, deilige store Lys hvoraf der kun gik fire paa Pundet, og saa nedefter helt til de tynde »Praaser« der brugtes i Køkkenet. I Lyskassen ordnedes de siden efter Størrelse, og brugt blev de med stor Sparsommelighed. De blev som smaa Stumper tilsidst spiddede paa en »Profit«, og sat i Kærten, saa de kunde udnyttes til den sidste rygende Tande. – Slagtere, Brødkoner, Fiskere bragte naturligvis ogsaa deres Varer. De sidstnævnte kom vandrende helt fra Sønderballe og Styrtom, bærende en lang Stang over Skulderen, hvor Fiskene hang i Bundter. Fanøpiger og Koner bragte os »tørrede Fisk« som de bar under Armen i store Pakker bundet sammen med Halmreb. De livede op i Gaden med deres smukke Dragter og vare

velsete i Husene.

Koner fra Løit med deres eiendommelige store vatterede Silkekapper gik omkring med deres selvlavede Lærred, store Ruller, hvorfra Alenmaalet stak frem, ja ogsaa alsiske Koner kom med deres fine udsøgte Lærred og falbød det.

Ikke at forglemme Hamborgs Jøder, der ogsaa huskes fra min tidlige Barndom hvor de vare velvillige og vilde overlade Folk passende smaa Stykker Tøi, just egnet til et eller andet, Spotpris o.s.v. Talestrømmen blev sommetider afbrudt og Manden gik, men kom sædvanlig tilbage og Handelen gik ilave. Ogsaa paa Gaderne kunde man se dem gaa omkring og sælge alle Slags Baand, der flagrede ud fra Toppen af en høj Stang der blev baaret med stor Gravitetiskhed. Mange Aar efter Hamborgs Brand blev der endnu raabt af Sælgeren: nu Geld in de Hand, allerhand Band, vom Hamburger Brand. Det har altsaa været dem, der i Hamborg gik under Betegnelsen »Bandjuden«.

»Knüppelskræmere« manglede naturligvis heller ikke, med de fine Sager som nok kunde friste Kvinderne, men de opsøgte mest mere velhavende Folk.

Det interessanteste var dog de unge Kvinder fra Sverrig der gik omkring og tog imod Bestillinger paa fint Haararbejde. Fra hvilken Egn i Sverrig de særlig kom ved jeg ikke, heller ikke husker jeg om de indfandt sig til en bestemt Aarstid. Kun ved jeg, at de kom Aar efter Aar, helt til 1864. Jeg kan nu, ved at læse om de unge Bondepiger i Selma Lagerlöfs Bøger saa levende forestille mig disse, naar jeg tænker mig dem der gik omkring her i Byen den Gang. Rødhvide tærnede Bomuldstørklæder bar de om Hovedet og Skuldrene, mørke, korte Skjorter og meget svære Snørestøvler. I Armen bar de en Spaanæske malet med grelle Farver, og heri vare deres Arbeidsgreier. Kvinder der havde langt og smukt Haar maa ikke have taget i Betænkning at give lidt deraf for at faa det forarbejdet – mest til Smykker – hos de unge

svenske Piger, thi fra dem stammer de mange Haarkæder, Armbaande og Ringe, der endnu findes i mange Hjem. Guldsmidene har saa lagt sidste Haand paa Værket med Laas o.s.v. og ofte meget nydelige Guldfor-siringer. De erstattede de kostbare Guld-smykker og bleve i Slægten – dyrebare Erindringer om kære Familiemedlemmer.

Man kan ogsaa endnu fra den Tid i gamle Hjem se Haarblomster meget kunstigt ordnet i Glas og Ramme, hænge paa Væggen. – De Gamle har fortalt efter Treårskrigen, at de oplevede en stor Skuffelse med Haarsmykkerne. De bleve med de øvrige Kostbarheder – som det var almindeligt i Krigstider – gravet ned i Nattens Mulm og Mørke. Men o Ve. Da Skatten skulde hæves kom alt Metal godt frem i Dagens Lys, men Haararbejdet var fortæret – naturligvis ikke af »Møl og Rust«, men alene af Møl.

Af en helt anden Type end de Handlende, var Skatteopkræveren der optraadte hvert Kvartal med sin store Mappe og ligeledes store Lærredspung til Pengene. Det var en jovial dansksindet Borger Slagtermester Ecklon her fra Byen der havde faaet dette – man skulde synes lidet misundelsesværdige – Bierhverv. Naturligvis var en Pengeopkræver ikke særlig velkommen, og det gav vel ikke altid den blideste Modtagelse, selv om der med de den Gang forholdsvis smaa Skatter fores lempeligt frem mod Folk. Efter Omvæltningen fik Fløiten en anden Tone; saa skulde enhver Borger som nu i Tiden, paa en bestemt Dag betale sit Skattebidrag paa Raadhuset. Skete dette ikke til den fastsatte Tid kom strax en »Mahnzettel« med ret streng Ordre der blev bragt i Husene af en uniformeret »Königl. preussische Eksekutor«. Da hed det at tie og adlyde. Men da har Folk i Stilhed lovprist den fordums Opkrævningsmaade, især da Skatterne Aar efter Aar steg til uanede Høider.

Ecklon forestod i mange Aar tillige Ligvognskørselen her i Byen. Hans kendte Skikkelse staar saa tydelig i min Hukommelse,

forbunden med den gamle Vogn, og hans Plads i det snævre eiendommelige Kudske-sæde.

PERSONALIA

Johann Fredrik Kjølseth, søn af Nicolai Berger Kjølseth (25.11.1843–28.8.1931), bagermester, g.m. Anna Margrethe f. Johannsen, d.a. J. F. Kjølseths læremester i Sønderborg.

Andreas Peter Martin Leth (1.2.1822–6.3.1905) g.m. Margrethe Regine f. Thorup (24.6.1820–30.6.1914), diakon i Aabenraa 1850, andenpræst 1852–63, senere sognep. i Midelfart.

Doris Rode f. Tyroll (4.2.1840–4.3.1927) g.m. guldsmed Carl Christoffer Rode (17.12.1826–25.12.1902).

Theodor Kaftan (18.3.1847–26.11.1932) g.m. Sophie f. Hansen (30.9.1850–29.12.1931), andenpræst i Aabenraa 1873–1880, senere generalsuperintendent for Slesvig.

Jens Jessen (5.2.1854–22.7.1906), red. af Flensborg Avis.

Edouard Suenson (13.4.1805–16.5.1887), i 1864 chef for Nordsøeskadren.

Wilhelm v. Tegethoff (23.12.1827.–7.4.1871), chef for den østrigske eskadre i slaget ved Helgoland.

Fiskehandler Nielsens hus: Skibbrogade 23.

Jørgen Cornett (8.11.1811–2.8.1885) g.m. Maria Dorothea, f. Koch (18.10.1815–25.3.1911), sejlmager.

Thorkild Andreas Andersen (ca. 1806–29.11.1862) g.m. Maria Tirol (8.1.1807–16.4.1877), skibsbygmester.

Jørgen Reimers, skibsbygmester i Aabenraa.

Niels Jacobsen (14.3.1828–3.3.1901) g.m. Marie f. Kjær (26.5.1831–9.3.1926), skibsbygmester.

Mads Michelsen (8.8.1807–17.11.1856), skibsbygmester, farbror til ovenn., g.m. Anna Maria Botilla f. Jensen (27.7.1809–6.9.1852).

Andreas Tolstrup Stallknecht (30.6.1824–4.6.1882) g.m. Anna Dorothea Petersen (24.6.1810–4.5.1882), jernstøberiejer.

Jørgen Bruhn (14.5.1781–1.3.1858), agent, møllejejer, skibsreder, g.1° Maria Margaretha Borse fra Brevik (2.10.1790–15.8.1852), 2° Eline Thomsen f. Holdt (31.8.1810–).

Huset »hvor siden Theatret blev bygget« hed »Salon Thalia«.

Andreas Hansen (20.8.1814–29.6.1866) g.m. Catharina Maria Margaretha f. Petersen, postholder.

Hotel Stadt Hamburg: Storegade 33.

Nicolaj Christian Thaysen (13.4.1810–11.5.1875) g.m. Cecilie f. Fischer (1.9.1820–8.10.1882), snedkermester.

Fester Fischer (3.10.1774–9.11.1863) g.m. Catharina Regina f. Callesen (30.9.1783–29.12.1841), skipper.

Jens Christian Fiskbækhus (8.12.1827–) g.m. Catharina Margrethe f. Franck (8.12.1820–).

Laurids Lassen (2.3.1878–14.8.1951), formand, boede St. Pottergade 14.

Bygmester Carl August Heinrich Langschwager boede Vægterplads 1.

Mattheus Wied (4.9.1790–24.7.1857), urmager, g.1° Anna Ida Catharina f. Jacobsen (1.4.1797–9.9.1829), 2° Johanna Maria Botilla Bargum (8.7.1812–11.5.1873).

Frederik Fischer (7.2.1809–4.6.1871), urmager, redaktør, g.1° Anna Barbara Christensen (26.3.1811–13.6.1852), 2° Clara Vilhelmine v. d. Bendt (22.12.1804–23.8.1881).

Jes Boisen Jepsen (4.1.1853–11.5.1932), instrumentmager, Klinkbjerg 14.

Herredsfoged Blaunfeldt, født i Aabenraa 1799.

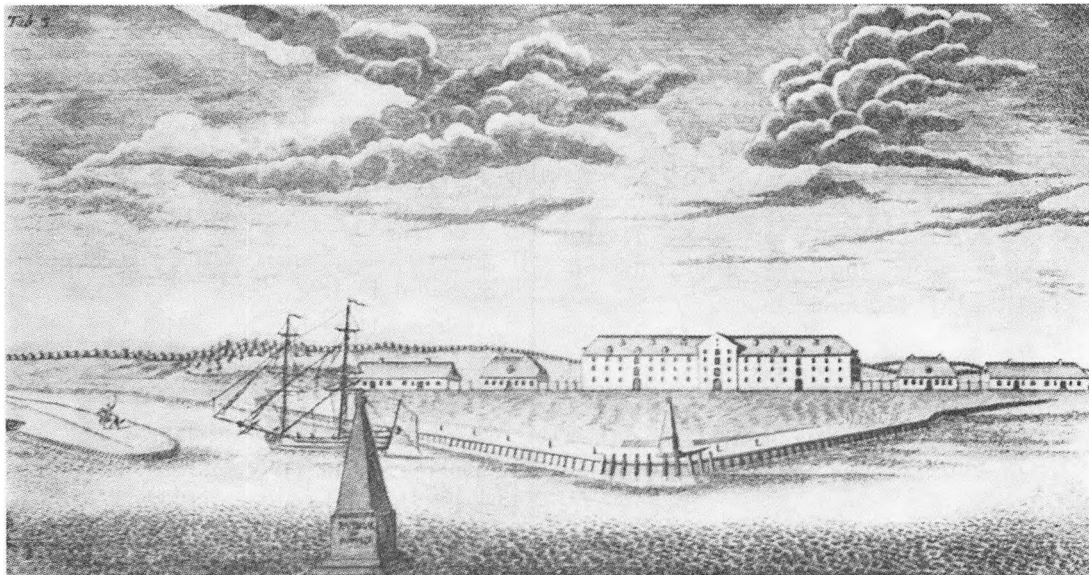
Ries' ejendom: Nørreport 30.

Snedker Møllers hus: Ramsherred 11.

Birks hus: Storegade 27.

Michael Jepsensgade, nu Skibbroen.

Christian Michael Ecklon (10.3.1797–5.2.1864), slagtermester, g.1° Mette Margrethe f. Petersen (24.10.1802–15.9.1824), 2° Marie f. Tirol (8.1.1807–12.6.1889).

Parti fra Holtenau.

Svundne tiders rejsende oplever Sydslesvig

AF TORBEN GLAHN

19 år gammel foretog Frederik d. 6. som kronprins sin første rejse rundt i Danmark. Om denne rejse finder man en udførlig dagbog skrevet af sekondløjtnant Johan Hieronymus Kirchof, der var ansat ved kronprinsens regiment. Dagbogen er trykt i Personalhistorisk Tidsskrift 1915, og derfra har overbibliotekar Torben Glahn, København, lånt nedenstående uddrag:

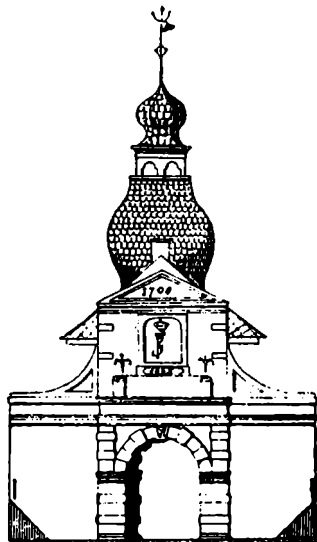
Om morgenen den 28. juni 1787 kørte de fra Kolding. Kronprinsen tog over Gråsten, mens den største del af følget tog direkte til Flensborg.

*

I Flensborg steg vi af hos Geheimeraad

(amtmand Engel Carl Ernst) Schack, og der kom Kronprinsen og Marskalk Bülow igen til os om Aftenen omtrent Kl. 10. Vi spiste til Aften hos Schack og jeg fik Logis hos en Købmand ved Navn Lueders (?). I Flensborg blev vi iøvrigt modtaget meget festligt og net. Vi fandt her en rødklædt Borgergarde til Hest, talrigt Borgerskab under Gevær og en Mængde Mennesker . . .

29. Juni. Om Formiddagen besaa vi alt seværdigt i Flensborg, kørte ogsaa $\frac{1}{2}$ Time om ved den med Skibe temmelig fyldte Havn, og Kl. 10 gik vi herfra til Gottorp, hvortil vi kom om Middagen Kl. 1. Prins Carl af Hessen og hans ældste Søn, Prins

Frederik modtog os til Hest en halv Mil foran Byen, og vi fik her 6 Heste for vor Vogn fra Prins Carls Stald. Vi spiste til Middag paa Gottorp ved et meget talrigt Taffel, kørte Kl. 5 bort igen, og kom 7 $\frac{1}{2}$ uden for Rendsborg.

Her steg vi af Vognen, satte os paa de her hid sendte Heste, og besaa to Exerцерpladser, af hvilke Kronprinsen valgte den ved Landsbyen Borgstädt, og saa holdt vi Kl. 9 om Aftenen til Hest vort Indtog i Rendsborg og betraadte altsaa det hellige romerske Rige. Om Aftenen maatte jeg endnu udgive Ordre med Hensyn til Udmarchen den følgende Dag, og efter en stor Kur kom vi sent tilbords . . .

Prinsens Logis var ved siden af Hovedvagtten (hos den kommanderende ingeniør, oberst Chr. F. H. Peymann) og mit tæt ved hos en Madam Sichtig. . .

Fra Kl. 6 om Morgenen til 2 $\frac{1}{2}$ om Middagen til Hest ved Exerцeringen af de her forsamlede 10 Batailloner Infanteri. Disse opmarcherede en Linie: første Brigade bestaaende af 1ste Grenader-Bataillon, Dronningens Liv-Regiment og Slesvigske Regiment paa højre Fløj, og anden Brigade, be-

staaende af 2den Grenader-Bataillon, Oldenborgske og Holstenske Regimenter paa venstre Fløj. Kronprinsen lod derpaa Bataillonerne rykke ud fra Linien, og hver for sig exercere, men henimod Middag rykkede de alle igen paa Linie. Af disse 4 Infanteri-Regimenter anser jeg det slesvigske for det bedste, og næst efter det »Dronningens Liv-Regiment«, »Oldenborg« og »Holsten« synes mig at være lige gode. I det hele taget er disse 4 Regimenter meget godt indexercerede og staaer ikke tilbage for de andre, som vi har set. Efter at vi havde været 1 $\frac{1}{2}$ Time hjemme og havde spist, red vi Kl. 4 igen fra Rendsborg til begge de uden for Byen kamperende Kavalleri-Regimenter, besaa først det danske Livregiment Ryttere og derefter Livregiment Dragoner. Af disse to var ubestridelig det sidste det smukkeste og ogsaa bedst indexerceret . . . Først Kl. 8 $\frac{1}{2}$ om Aftenen kom vi tilbage, spiste og gik strax i Seng.

1. Juli blev der igen exerceret med Infanteriet fra Kl. 6 Morgen til 2 om Eftermiddagen, spist, og fra Kl. 4 til 7 $\frac{1}{2}$ om Aftenen exercerede Kavalleriet.

2. Juli . . . Om Eftermiddagen . . . besaa vi

Tøjhuset i Rendsborg, og saa snart dette var endt og Kronprinsen kommen hjem, gjorde jeg nogle Visitter i Byen.

3. Juli ... Om Eftermiddagen gik vi til Fods hele Volden rundt og saa et Skib passere Kanalens derværende Sluse.

4. Juli om Formiddagen besaa vi alle de øvrige Seværdigheder i Rendsborg: Kirker, Fabrikker osv., dejeunerede, og kørte Kl. 1 fra Rendsborg til Glückstadt« ...

Rejsen gik så videre sydpå, men allerede den 16. juli kom de tilbage: »gennem Kiel til Knoop, et Grev Baudissen tilhørende Gods ved Kanalen. Hertil ledsagedes vi af Studenterne tilhest. Paa Knoop blev der dejeuneret – og efter Frokosten gik vi i en Chaloupe og roede fra Knoop paa Kanalen til dennes Munding ved Østersøen, hvilket omtrent udgør en halv Mil. Vi passerede derved en Sluse. Kanalen var paa hele denne Strækning meget bred. Slusen er et sandt Mesterstykke; en eneste Hest trak vor Baad, hvilket gik pilsnart. Ved Udstigningen besaa vi alle de tomme Pakhuse, som er anlagt ved Kanalens Munding, og satte os derpaa igen i vor Vogn og kørte til Frederiksort, hvor vi tog ind hos Kommandanten, General Stange, besaa Fæstningsværkerne og spiste til Middag. Omtrent Kl. 2 om Eftermiddagen kørte vi herfra til Ekerförde, hvor vi blot skulde skifte Heste, og nu gik det saa hurtigt som muligt til Gottorp i Slesvig, hvor vi ankom Kl. 5¹/₂ om Aftenen, tidligere end nogen paa nogen Maade ventede. Kronprinsen overraskede Herskaberne i Komedien.

Om Aftenen var stort Taffel in bunter Reihe. Prins Carl fandt vi sengeliggende af Podagra, og han kunde hele Tiden under vort Ophold her ikke komme ud. Hendes kgl. Højhed Kronprinsessen, [Louise Augusta] samt hendes Gemal og Suite traf vi allerede her.

17. Juli besaa vi om Formiddagen alt sevärdigt i Slesvig, red saa til Amalienborg, hvor der blev dejeuneret og hvor de øvrige Herskaber forinden var kørt ud, gik saa til-

fods tilbage, spiste til Middag ved et meget talrigt Taffel, var om Aftenen i Komædie, og efter Aftensmaden havde vi Bal en Domino.

18. Juli kørte vi om Morgenen Kl. 8 i lutter firspændige Vogne til Landsbyen Fusing i Angeln, som næsten gennemgaaende har velhavende Indbyggere. Herfra gik det til Ekerförde, hvor vi besaa Christians Plejehus, over hvilket Major Meley har Opsigt. Efter at dette var forbi, kørte vi til Louisenlund, Prins Carls sædvanlige Sommeropholdssted. De øvrige Herskaber var her allerede ved vor Ankomst, og efter at have spist til Middag, blev der promeneret til Thetid i de i Skoven udhuggede Alleer. Kl. 11¹/₂ kom vi først tilbage til Slesvig, hvoraf den Del, som blev passeret, var illumineret. Louisenlund ligger forøvrigt fortræffeligt 1¹/₂ Mil fra Slesvig ved Slien, saa at man ogsaa kan komme derhen tilsøs.

19. Juli. Fra Kl. 7 til 9 exercerede det slesvigske Infanteri-Regiment for Kronprinsen, hvorved vi alle var til Hest. Prins Frederik af Hessen, der var Chef for dette Regiment, førte det en parade forbi Kronprinsen ... Regimentet er smukt og godt exerceret. Især har det Øvelse i at marchere. ...

Om Middagen var der igen stort Taffel og efter samme gik Prinsen ned paa Slotspladsen, hvor der blev givet Regimentet en Fest. Der var bygget 10 Løvgange, en for hvert Kompagni, og alle blev beværtede med Kød, Brød og Øl. Da Kronprinsen kom, begyndte Dansen, og han dansede selv med forskellige Soldaterkoner, hvilket Exempel saa Suiten og flere Personer fulgte. Et almindeligt Hurra- og Vivat-Raab var Følgen deraf. Prins Carl plejer hvert Aar at gøre dette Regiment en saadan fornøjelig Dag. Om Aftenen var vi igen i Komædie, og efter Aftensmaaltidet var der Bal en Domino.

20. Juli. Nu gik det tilbage til Kjøbenhavn! Vi kørte sammen med Kronprinsessen Kl. 8¹/₂ fra Gottorp, dejeunerede i Flensborg hos Gehejmerraad Schack, og herfra kørte Kronprinsen med sin Søster til Gravensteen. ...

Kapp-kuppet i Slesvig 18.-20. 3. 1920

AF NILS VOLLERTSEN

Lærerstuderende Nils Vollertsen, Tønder, har renskrevet et uddrag af en række båndoptagelser, som dels Hans-Uwe Vollertsen, Odense, dels han selv har stået for. Nils Vollertsens bedstefar, Johannes Vollertsen, der i dag bor i de danske pensionistboliger i Slesvig, fortalte erindringer – især om perioden 1920–1945, hvor han var politisk meget aktiv, og hvor han under naziststyret blev klar over sin danske oprindelse; han sluttede sig i 1945 til det danske mindretal. Ernst Vollertsen, formand for Sydslesvigsk Forening, er Johannes Vollertsens søn og far til Nils Vollertsen.

Kapp-kuppet i Slesvig må ses i sammenhæng med den politiske udvikling i Tyskland 1918–1920, med Kapp-kuppet i Tyskland og med

forudsætningerne for Kapp-kuppet i Slesvig. Disse overvejelser er dog ikke taget med, da det ville sprænge denne fremstillings rammer. Om Kapp-kuppet i Slesvig fortæller Johannes Vollertsen:

»Om søndagen havde Kapp-kuppet fundet sted i Berlin, men inden nyhederne nåede os mandag, havde arbejderne nedlagt arbejdet. På »Stadtfeldt« afholdtes et stort møde, som fandt sted i den store hal, hvor bybusserne nu har til huse. Da hallen anvendtes til oplagring af tørv, afholdtes mødet på tørvene. På mødet, hvori deltog ca. 1000 arbejdere, udråbtes generalstrejken. Alle arbejdere nedlagde arbejdet.

På hjemvejen fra mødet så jeg, at der i Gottorpgade, der, hvor nu »Schleswag« og »Der goldene Stern« ligger, var opstillet to

husarkompagnier. Geværerne var sat i pyramider. Allerede tidligt om morgenen kørte en lastbil, stillet til militærets rådighed af speditør Dehn, igennem Slesvigs gader og forkyndte belejringstilstand. Det blev forbudt at være længere ude end til klokken 22,00 og arbejderforsamlinger måtte ikke finde sted. Rigsvænet besatte alle centrale bygninger i byen: Reichsbank, posthuset, elektricitetsværket, Schleswiger Nachrichten og rådhuset.

Arbejderne reagerede ved at afholde hemmelige møder. Ligeledes oprettedes et aktionsudvalg, som bestod af ni medlemmer:¹ Hans Kall, Hermann Traulsen, Heinz Thode, Willi Dresler, Emil Petersen, Gustav Altendorf, Emil Brodkorb, Karl Kolar og Johannes Weiss. Da de var særligt udsatte for at blive anholdt af militæret, gik de under jorden. Kupmagerne var særligt interesseret i anholdelse af SPD's formand Gustav Altendorf og fagforeningsformanden, blikkenslager Karl Kolar. Formålet hermed var at gøre arbejderne førerløse. I stedet fængsledes redaktøren for Schleswiger Tageblatt Öhlmann og drogist Grell. Begge førtes til slottet.

Aktionsudvalget havde kurerer. Jeg var en af dem. En aften – jeg kan ikke huske, om

1. Johannes Vollertsens erindringer p. 58. Sammenlign afvigende Hermann Clausen: *Der Aufbau der Demokratie in der Stadt Schleswig nach den zwei Weltkriegen*, Flensborg 1966, p. 17 og Heinrich Hoffmann: »Den sidste belejring af Gottorp Slot. Minder om de blodige martsdage 1920«, p. 256–p. 269 i: *Sønderjyske Årbøger 1958*, p. 263–264: Karl Kolar, Emil Brodkorb, Gustav Altendorf, Emil Petersen og Johannes Weiss (5 medlemmer).

Sammenlign også Stadtarchiv Schleswig, XV d Nr. 6. Schreiben des Aktionsausschusses an den Reichsminister des Inneren, Berlin. Schleswig den 5.5.1920: Klemmer, A. C. Andersen, Schröder, Lugawing, Kolar, Ferdinand Hansen, Altendorf, Emil Petersen og Thomassen. (9 medlemmer).

det var den 14.3. eller den 15.3. – havde vi indkaldt til møde der, hvor nu »Deutscher Hof« ligger. På »Deutscher Hof«, der dengang var herberg, færdedes fagbevægelsen. Pludselig hørtes et råb: »Kapp-folkene kommer!« Da militæret havde besat Gottorpdæmningen og der ingen anden vej fandtes til Frederiksberg, skulle vi igennem »Tiergarten« og »Pulverholt«. Pramme havde vi ikke, således at vi kunne komme over til gasværket.²

Som kurerer skulle vi være meget forsigtige. En morgen kom jeg hjem og klædte mig om. På vej ned ad trappen – Husumer Baum 24 – kom flere stedfortrædere og to soldater fra slottet mig imøde. De spurgte:

»Kan De sige os, hvor hr. Vollertsen bor?«

»Ja, han bor deroppe.«

Jeg forsvandt. De vidste ikke, hvem jeg var.

På slottet, der dengang anvendtes som kaserne, lå rigsvænet – omkring 400 mand. Som følge heraf var de i besiddelse af alle våbnene og al ammunitionen, mens vi arbejdere stod der med de bare hænder.

Den første forudsætning for arbejderens modstand var, at vi kom i besiddelse af våben. Få år forinden var der blevet oprettet et korps til beskyttelse af indbyggerne – »die Einwohnerwehr«. Som et led heri havde man i kommunerne udleveret geværer og karabiner.

Ved hjælp af rævestreger havde vi ved amtsforvaltningen fået fat i våbenlisterne. Om natten kørte vi så med hestevogn igennem Angel og hentede geværer. Hvert sted henvendte vi os til kommunerådsforstanderen. Følgende replikskifte var typisk:

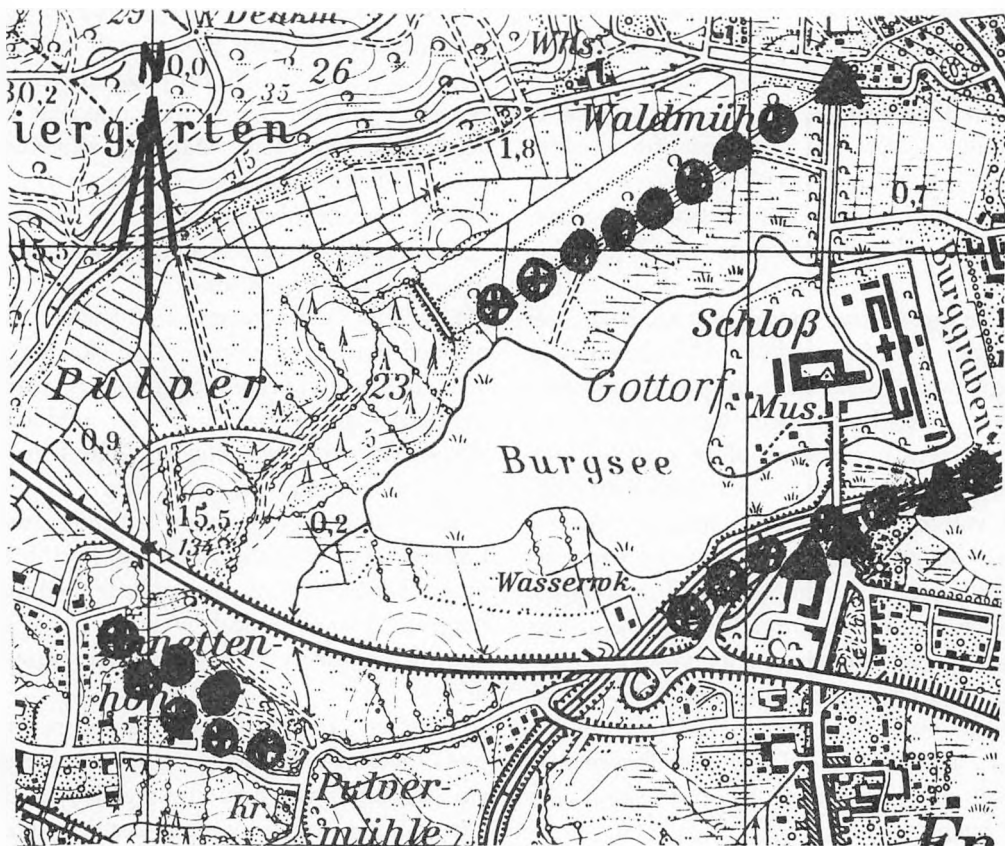
»Vi kommer for at hente dit gevær.«

»Jeg har ikke noget gevær.«

»Ja, Nic'laus, så må du med til Slesvig.«

Konen: »Nic'laus, du wetst doch, de Hjulmager hett doch een, de Smitt hett doch een,

2. På den tidligere gasværksø står nu Vikingtårnet.

Kort over stillingen den 18. 3. 1920. ⊕ = bevæbnede arbejdere (imod nord ved skydebanerne, imod syd ved Götterpdæmningen og imod vest ved Annettenhö), ● = kanonerne fra Rendsborg (på Annettenhö) og ▲ = maskingeværgrupper (imod nord ved springbrønden, imod syd ved den daværende regeringsbygning, nu overlandsretten, ved »Kanonendenkmal«, der lå midt i det nuværende Götterpkryds, og ved jernbaneoverskæringen). Militæret lå i Götterp Slot, der dengang var kaserne.

und August Petersen hett doch een.« (Du er da godt klar over det, Nicolaus. Både hjulmageren, smeden og August Petersen har da en hver).³

Torsdag kørte vi inden mørkets frembrud med bil – den havde jernhjul og tilhørte senere landråd Hagge – ud til Tolk og Triangel, hvor vi ventede, til det blev mørkt. Derefter kørte vi blandt andet til Brodersby,

Gettorp og Goltøft. Fredag morgen medbragte vi 67 geværer. De geværer, der lå på Holmen,⁴ hentede vi samme dag.

Yderligere hjalp det, da nogle arbejdere kørte med amtsbanen over Sønder Stabel og Nørre Stabel til Husum for at hente geværer. Arbejderne i Husum var heldigere end vi, da de ingen garnison havde. Herfra fik vi 95 geværer og 8000 skud ammunition plus en-

3. Johannes Vollertsen: »De »gode« gamle dage«, p. 5–p. 10 i: *Götterp Amt. Julen 1974*, Flensborg 1974. Replikskiftet fra p. 9.

4. Holmen er et fiskerleje i Slesvig. Gevæerne hentedes på Sct. Johannes Klosteret på Holmen.

kelte maskinpistoler. Ligeledes havde vi forbindelse til Rendsborg, hvorfra vi fik kanoner.

Om tirsdagen og om onsdagen kørte to lastbiler – den ene stammede fra speditør Dehn – igennem byen. Ved hjælp af en såkaldt »Flüstertüte«, en megafon uden forstærker, bekendtgjordes de vigtigste nyheder.

Den anden forudsætning for modstand var en egen nyhedsformidling. Militæret havde, som omtalt, besat de vigtigste bygninger i Slesvig, men havde glemt banegården. Igenem banens nyhedsformidling havde vi kontakt med omverdenen. Under hele Kapp-kuppet var jeg ikke hjemme, højst en eller to timer ad gangen, da jeg hørte til dem, der sørgede for, at banens nyhedsformidling var i orden. Vi skar alle privatledningerne af, dog ikke tjenesteledningerne, da vores folk sad ved dem. Tjenesteledningerne var mærket med en grøn ring omkring isolatorerne. Alle vores nyheder fik vi fra signalhusene. Vi havde nu kontrol over, hvad der skete uden for byen.

Borgerne gik nu i modaktion. Som protest mod generalstrejken opfordrede de til borgerstrejke. Franz Schopmeier var manden bag modstrejken. Denne gik i korthed ud på, at de erhvervsdrivende skulle indstille alt arbejde: bagerne skulle ikke bage brød, lægerne ikke behandle de syge, jordemødrene ikke hjælpe børnene ved fødslen osv. Formålet var at give arbejderne mundkurv på. Borgernes ordfører, der var bange for overgreb fra arbejdernes side, gemte sig på slottet.

Fredag morgen indledtes forhandlingerne. Som repræsentant for landsregeringen i Kiel indtraf Karl Meitmann. Han var regeringsmedlem og landdagsmedlem Eduard Adlers bisidder. Forhandlingerne gav et negativt resultat. Garnisonen på slottet ville ikke overgive sig.

Om formiddagen satte derfor Slesvigs arbejdere i al stilhed kanonerne i stilling ved Danevirke, omtrent der, hvor højhusene i

Erikgade nu står. Derfra havde man et godt overblik over Gottorp Slot. Rundt omkring slottet, særligt ved Gottorpdæmningen og ved slotsbrønden, var opstillet omkring 180 bevæbnede arbejdere. Bagved »Kanonendenkmal«, ved dæmningen, ved jernbanen og ovenpå regeringsbygningen⁵ stod maskingeværgrupper, således at der ingen flugtmuligheder var for garnisonen.

Skyderiet begyndte ved 14.00-tiden. Garnisonen prøvede at storme ud af slotsporten, men det mislykkedes. Skydningen varede kun cirka et kvarter, hvorefter soldaterne skyndsomst trak sig tilbage. Som tegn på overgivelse hejstes det hvide flag.

Efter skydningens ophør indledtes fredsforhandlinger. Eduard Adler og Karl Meitmann, begge fra Kiel, forhandlede med kupmagerne, hvorefter de blev bragt fra slottet hen til »Flenckers Hotel«, hvor de fængsledes.

Herefter gik flere arbejdergrupper ned i byen for at tage plakaterne angående borgerstrejken ud af vinduerne og meddele, at den var afsluttet. Rendsborgerne kørte nu hjem, men så indtraf den kedelige meddelelse, at arbejderne i Kiel havde forjaget brigaden Löwenfeld. Brigaden havde været med i opstanden mod Ebert-regeringen. Disse lå nu ved Gettorp og agtede at komme garnisonen i Slesvig til hjælp.

Til bevogtning af Slesvigs udfaldsveje opstilledes kompagnier, og da de skulle forplejes, indsamledes levnedsmidler.

Inden marchen om lørdagen til Ekernefælde – marchen aflystes, da brigaden Löwenfeld havde overgivet sig – sluttedes våbenstilstand. General Reinhardt, der var kommissær ved afstemningen i 2. zone, forhandlede med brigaden. Arbejderne havde anholdt ham om fredagen, da han kom fra Kiel på

5. I modsætning til Johannes Vollertsen nævner Heinrich Hoffmann i *Sønderjyske Årbøger* 1958 (note I) p. 262, at en maskingeværgruppe lå i regeringsbygningens vinduer.

vej til Flensborg. Brigaden afkommanderedes til »Lockstedter Lager«.

Kapp-kuppet var nu afsluttet. Aktionsudvalget udsendte en skrivelse indeholdende en fordring om, at arbejderne skulle have deres løn, men kun underskrevet »Der Aktionsausschuss«. Dermed var den ikke retsgyldig. Forhandlingerne med arbejdsgiverne og byen gav følgende resultat: arbejderne, arbejdsgiverne og byen betalte hver en trediedel af de samlede udgifter.⁶ Januar 1921 overtog byen sin del. Officererne blev frigivet og en del unge husarer, de såkaldte »zeitfreiwilligen Soldaten«, der havde været arbejdsløse og fundet optagelse ved værnemagten, blev hentet af forældrene.

Under Kapp-kuppet døde på arbejderside læderarbejder Fabian, der ramtes af en kugle nær Flensborggade 16. En 16–17 årig dreng, Graumann, såredes. Disse to var nysgerrige tilskuere og havde intet med Kapp-kuppet at

gøre. Af arbejderne kom ingen til skade.« Her slutter Johannes Vollertsens beretning om Kappkuppet i Slesvig.

På militærets side faldt syv husarer og en løjtnant. Den 26. juli 1936 indviede nazisterne en mindesten foran Gottorp Slot, hvor de faldne soldater mindedes. Lejligheden udnyttedes til at forherlige militæret samtidig med, at man fremstillede episoden således, at man fik det indtryk, at det var arbejderne, der begyndte med skydningen.

Forherligelsen fremgår af afslutningen på talen: »In treuer Pflichterfüllung haben unsere Soldaten ihr Leben für die nationale Idee Deutschlands in die Schanze geschlagen ...« (Som tro og pligtopyldende soldater har de ofret deres liv for Tysklands nationale ide).⁷

I mange af officererne fra dengang ulmede et had, som de først fik afløb for i 1933, da de gik over til nationalsocialismen.

6. De samlede udgifter androg i alt 86000 RM (St.A XV d Nr. 7).

7. Tale ved indvielsen af mindestenen foran Gottorp Slot d. 26. juli 1936.

En falskmøntnersag fra Haderslevvegnen i 1830

AF L. R. LASSEN

Overlærer L. R. Lassen, København, skriver om en 150 år gammel sag fra Haderslev, hvor en håndværker er kommet i klemme i retsmaskineriet. Selv om det gik efter lovens bogstav, var der set med vore øjne ikke rimelig balance mellem forbrydelse og straf.

Under ens slægtsforskning gælder det jo om at finde navne og data på aner så langt tilbage, man nu kan nå. Undervejs standser man dog sommetider op og søger ud til sidegrenene, fordi man har på fornemmelsen, at

der bag ved bemærkninger i kirkebogen skjuler sig noget, der er en nærmere undersøgelse værd. Således fandt jeg frem til ovennævnte sag og oplysningerne om den.

I begyndelsen af forrige århundrede var der i Starup en degn, der havde mange børn, og som følge deraf efterhånden også fik en hel del svigerbørn. Af en bemærkning i kirkebogen forstod jeg, at en af dem var endt i tugthuset. Denne oplysning førte igen til, at jeg ved hjælp af de udførlige registre over »Det tyske Cancelli«s indberetninger til kon-

gen – de findes på Rigsarkivet – fandt frem til selve sagen, der står omtalt i Cancelliets »Vorstellungen« for november 1830. Det drejer sig om et meget udførligt referat af rettergangen ved de forskellige instanser, i alt 23 sider – rystende læsning, når man tænker på, hvor hård en dom, der blev fældet i den slags sager for kun 150 år siden.

Her følger nu et uddrag af protokollen, der begynder med kong Frederik den Sjettes resolution som afslutning på retssagen:

Wir wollen die von dem Schleswigschen Obercriminalgericht wider den Inculpaten Andreas Hansen wegen Verfertigung und Verbreitung falscher Münzen beschlossene Strafe der Enthauptung mit dem Beile aus allerhöchsten Gnade bis auf eine 15 jährige Zuchthausstrafe gemildert haben. – Diese Milderung ist dem Inculpaten jedoch erst nach Publication des beschlossenen Straf-erkennnisses anzukündigen.

Kopenhagen, d. 5ten Novbr. 1830.

(sign.) Frederik R

/ Moltke, Rothe, Langheim, Dumreicher.

Om urmageren Andreas Hansen fra Lunding, Haderslev amt, der har tilstået at have fremstillet falske penge, er der efter indledningen af retssagen mod ham ved amtshuset i Haderslev fremkommet følgende oplysninger om hans hidtidige vandel:

Han stammer fra et kådnersted på Broagerland og har fået en god skoleundervisning, også i religion, som det udtrykkeligt bemærkes. Efter konfirmationen kommer han som 16-årig i urmagerlære i Ullerup. Her bliver han i syv år, indtil han i 1819 bliver udskrevet til »Det fynske Infanteriregiment«. Efter tre års tjenestetid gifter han sig med degnedatteren fra Starup, og familien slår sig ned i Haderslev. Hvorfor det har været svært for ham at skaffe det daglige brød til familien, der hurtigt forøgedes med fire børn, melder historien ikke noget om. Men bedømt ud fra hans handlinger tyder meget på, at han ikke har været i besiddelse

af større kløgtighed, ligesom det ser ud til, at han kun har været en middelmådig håndværker. I en vanskelig situation få år efter giftermålet griber han til den udvej at pantsætte nogle ure, han har fået indleveret til reparation. Han får dem ikke indløst, inden det bliver opdaget, og kun fordi svigerfaderen hjælper ham ud af den økonomiske klemme, slipper han for myndighedernes indblanding.

Et par år senere er han atter i en desperat situation. Ved påsketid 1830 – fortæller han under den fortsatte afhøring – er familien i stor nød, børnene klynker, når han kommer hjem uden at have kunnet købe mad til dem. Og denne gang griber han til en udvej, som tyder på ringe dømmekraft, for ikke at sige på stor naivitet: han går i gang med at støbe nogle falske speciedalere.

Som urmager har han lært at anvende forskellige metallegeringer til støbning af hjul og andre ting til ure, der skulle repareres. Nu benytter han teknikken til at fremstille falske penge. I en form lavet over en ægte mønt får han støbt ialt 9 speciedalere, samt nogle skillingsstykker. Primitivt efterlavede er de, men han pudser dem i knappepulver, så de skinner som nyslåede. Andreas Hansen er på det tidspunkt allerede flyttet til Lunding uden for Haderslev. Nu gælder det om at få de falske mønter afsat. Han er klar over, at folk vil undre sig over, at han har nyslåede mønter, og derfor har han en historie parat om, at han får udbetalt en lille pension ved amtskassen i Haderslev. Dernæst – og her viser han en vis snedighed – begynder han at foretage småindkøb, et sted en kam, et andet sted et par tøfler, således at han får flest mulige mindre mønter tilbage i rede, ægte penge. Yderligere foretager han disse indkøb, når det er blevet halvmørkt, og helst, hvor det er et fruentimmer, der ekspederer. Hos færgemandens kone ved møllen, der er lidt usikker over for den store mønt, ønsker han først penge tilbage, når hun igen er kommet af med den. Snart går det dog galt.

På Stens Kro køber han sig ved aftenstid et glas øl, og pigen giver uden mistanke tilbage på hans speciedaler. Allerede næste dag stiller kromanden imidlertid ved myndighederne med det falske pengestykke.

Amtsretten i Haderslev bliver den første instans, der skal tage sig af sagen, og hvor de hidtil omtalte personlige forhold bliver protokollet, og vidnerne afhørt. Efter en kortvarig benægtelse fra den anklagedes side følger den fulde tilståelse. Naturligvis er retten klar over, at det er en meget alvorlig forseelse, det drejer sig om, og at den må behandles med megen alvor. Forsvareren kan dog fremføre de mange formildende omstændigheder: Familiens nød, de få og dårligt efterlavede mønter, der hverken kunne true rigets finanser eller have mulighed for ikke hurtigt at blive afsløret. Det bliver også understreget, at den anklagede ikke har haft hjælpere, ikke engang hans kone har vidst noget, samt at hun har tryglet om en mild straf for sin mand og fortalt, at de levede i god forståelse i ægteskabet. Mange gange havde hun overværet, hvordan det gik hendes mand til hjerte, når han kom hjem og ikke kunne opfylde børnenes bøn om et stykke brød. Forsvareren, advokat Dr. Meyer, tør derfor anmode retten om så mild en straf som to års tugthus. Retten anerkender de formildende omstændigheder, fremhæver hans åbne tilståelse og er klar over, at den anklagede ikke er en hårdnakket lovovertræder. Da straffen for falskmøntneri imidlertid ved oprettelsen af speciebanken i Altona i 1788 efter de dengang fastsatte regler var dødsstraf, er retten af den formening, at der burde idømmes 10 års tugthus, og kun på grund af de usædvanligt mange formildende forhold går den med til at indstille ham til 5 år.

Fra Haderslev går sagen videre til Overcriminalretten i Slesvig, og her rulles hele proceduren op igen. Man anerkender de fremførte synspunkter for en »mild« straf, særlig dette, at manden levede i bitter armod med sin familie. Som en ny ting anføres, at han ikke har brugt de falske penge til at få tilfredsstillet en eller anden dadelværdig last. I betragtning af, at straffen for denne forbrydelse oprindelig var døden på bålet, senere dog ændret til henrettelse med økse, kan Criminalretten dog på ingen måde gå med til en mildere straf end 10 års tugthus, og det endda kun, hvis man regner pantsætningen af urene i sin tid for udsprungen af letsind mere end af forbryderisk sindelag.

Til slut møder vi selve »Tyske Cancelli«s indstilling til kongen, hvor man anfører, at dødsstraf for falskmøntneri ikke har været idømt i mange år, så man vil holde sig til en tugthusstraf, men af hensyn til tidligere domsafsigelsers præcedens er det uomgængeligt, at straffen bliver på ikke mindre end 15 år, og endda således, at denne formildelse først meddeles den skyldige, efter at en dom om henrettelse med økse er forkyndt for ham, hvilken »Vorstellung« derefter i al underdanighed tilstilles hans kgl. majestæt til allerhøjeste resolution. Og, som man kan se af kongens dekret i begyndelsen, bliver dette den endelige dom.

Yderligere ved jeg kun, at Andreas Hansens kone er flyttet til mandens hjemstavn, og at hun i kirkebogen i 1836 betegnes som enke. Det ser således ud til, at den dømte er bukket under efter få års ophold i tugthuset.

Kilder: Starups og Broagers Kirkebøger, samt »Tyske Cancelli«s Vorstellung.

Bog anmeldelser

Tre historiske billedbøger om Sønderjylland.

Bind I er udsolgt, bind II: 75,- kr., bind III: 50,- kr.

I sommer udsendte Historisk Samfund for Sønderjylland »Sønderjylland. Historisk Billedbog 1864–1920. Billedsider: Jørgen Paulsen. Tekstsider: A. Feilberg Jørgensen« og afsluttede dermed, i hvert fald foreløbig, det billedværk i tre bind, som Historisk Samfund med stor og fortjent succes har haft under udgivelse i 15 år. Det er derfor rimeligt at fremsætte nogle bemærkninger ikke blot om det for nylig udkomne bind, men også om hele værket.

Den første billedbog, der omfattede Sønderjyllands historie indtil 1864, blev udgivet i 1964, fortsættelsen, om tidsrummet fra 1864 til 1920, kom som sagt i 1979, og et tredje bind, om Nordslesvig fra 1920 til 1970, blev udsendt i 1970. Alle tre bind er blevet udarbejdet af udmærkede kendere af sønderjyske forhold. De to førstnævnte bind har Jørgen Paulsen som billedredaktør, teksten til 1. bind er forfattet af Poul Kürstein, medens Anders Feilberg Jørgensen har skrevet teksten om tidsrummet 1864–1920 (Kürstein døde i 1973). Nordslesvig-bindet er blevet til ved et samarbejde mellem Ole Bech og Eskild Bram.

Denne rækkefølge og periodeinddeling er ikke den oprindeligt planlagte. Værket skulle egentlig have været udsendt i to bind, det ene om tiden før 1864, det andet om tiden derefter. Denne enkle plan fraveg man siden i flere henseender. For at kunne fejre 50-året for genforeningen udsendtes et bind om Nordslesvig 1920–70, mens et tilsigtet bind om Sydslesvig i samme tidsrum ikke er udkommet og enten er opgivet eller udskudt på ubestemt tid. Hullet fra 1864 til 1920 er derpå blevet udfyldt af den lige udkomne billedbog.

Det var udgiverens mening, at værket skulle være mere end en billedbog; billeder-

ne skulle være det primære og danne udgangspunkt for tekstsiderne, som skulle forklare billederne og placere dem i en større sammenhæng og tilsammen udgøre en folkelig og nutidig fremstilling af Sønderjyllands historie. Denne tanke er kun blevet opretholdt i de to bind, der omfatter tiden indtil 1920. Billedbogen om Nordslesvig 1920–70 er tilrettelagt på en anden måde. Her har de to redaktører haft ansvaret for hver sine tekstsider med tilhørende billeder, og det er uundgåeligt gået ud over sammenhængen i fremstillingen.

Man bør også lægge mærke til, at det var et værk om hele Sønderjyllands, ikke blot Nordslesvigs eller Sydslesvigs, historie, man ville udgive. Det er også blevet gennemført med glans i første bind, der nok ser på de tusind års historie med danske øjne, men uden ensidighed og aldrig i propagandistisk hensigt. I de to andre bind er synsvinkelen beklageligvis indsnævret til det danske Sønderjylland. Det siges udtrykkeligt i titlen på bindet om Nordslesvig, men det samme gælder bogen om Sønderjylland fra 1864 til 1920, hvor al opmærksomhed er samlet om Nordslesvig og Flensborg.

Indsnævringen er politisk bestemt. Det er den danske bevægelse, der skildres, mens den tyske part enten ikke bliver nævnt eller kun skildret som fjenden. Derved bliver fremstillingen af den sønderjyske historie både ensidig og mere eller mindre uforståelig.

Endelig er der grund til at pege på, at en populær Sønderjyllandshistorie forudsætter en videnskabelig udforskning. En sådan er imidlertid i tilstrækkeligt omfang kun gennemført for tiden indtil 1864, medens tiden derefter enten utilstrækkeligt (perioden 1864–1920) eller næsten ikke (perioden 1920–70)

er blevet behandlet af historikerne. For de tusind år før 1864 har man derfor kunnet finde billeder, som symboliserede centrale træk af det historiske forløb (Dannevirke, Gottorp, en vestslesvigsk bondegård, titelbladet på Uwe Jens Lornsens pjece osv.) og lade teksten forbinde disse knudepunkter til en helhed. I de to Nordslesvig-bind måtte udvælgelsen af billeder og tekst blive mere tilfældig, og i bogen om Nordslesvig 1920–70 har redaktørerne stort set nøjedes med at give læserne en reportage, i hvilken den historiske sammenhæng ikke er hovedsagen.

Hvad bindet om perioden 1864–1920 angår, har jeg i det foregående allerede omtalt de ufuldkommenheder, som for en stor del kunne have været undgået, hvis værkets oprindelige plan var blevet fastholdt. I forordet fremhæver landsarkivar P. Kr. Iversen, at man har lagt hovedvægten på den nationale udvikling i Nordslesvig, men at man samtidig har villet vise de sociale og økonomiske forandringer, der foregik i dette tidsrum. Disse to hensyn er ikke lette at forene, og følgen af vor utilstrækkelige viden om disse to sider af udviklingen er blevet, at man i bindet bevæger sig usikkert frem og tilbage mellem disse forskellige faktorer. Det forhindrer selvfølgelig ikke, at der her er offentliggjort en mængde fængslende billeder og nedlagt en overordentlig viden i den vel-skrevne tekst, der ledsager dem.

Det, der gør Sønderjyllands historie fra 1864 til 1. verdenskrig så fængslende, er uden tvivl den danske befolknings kamp for at holde stand over for de preussiske magthaveres fortynkningsbestrebelse. At give den nationale kamp førstepladsen i en bog om »fremmedherredømmets tid« er derfor det eneste rimelige. Det er bare meget vanskeligt at skildre denne side af historien ved hjælp af billeder. (Man kan f.eks. ikke adskille en optant fra andre nordslesvigere). Bindet bringer mange illustrative billeder af det nationale danske forsvar (rigsdagsmænd, rejser til Danmark, forsamlingshuse, gymna-

stikundervisning, diletantkuespillere osv.), men det er en grundfejl ved bogen, at modparten ikke ses. Det er en mangel, at hjemmetyskerne kun er repræsenteret på et par sider (Knivsbjerg, Lakolk), men det er utilgiveligt, at de tyske myndigheder næsten er blevet glemt. Soldatertjenesten, som prægede alle værnepligtige, selv om den ikke fik dem til at holde af Tyskland, kan ikke affærdiges med et billede af tyske matroser på et krigsskib. Billedet af den lille, stråttækte skole i Randerup er for utypisk til at give et indtryk af den fare, som den tysksprogede og germaniserende skole betød for dansk kultur. Og hvorfor er der ikke billeder af preussiske overpræsidenter, landråder, amtsforstandere og lærere, alle dem, der på statens vegne stod i frontlinjen mod den danske befolkning?

Alle vil være taknemmelige for det store og for mange sikkert ukendte materiale i billeder og tekst, som bindet rummer om de økonomiske og navnlig sociale forhold i den førindustrielle tid. En vis monotomi over billederne skyldes øjeblikksfotografiets lave stade (selv kniplerskerne i Møgeltønder er anbragt på rad udendørs).

De kritiske bemærkninger, jeg har fremført, kan imidlertid ikke opveje det afgørende gode, at udgivere og medarbejdere igen har taget tråden op efter det uovertrufne første bind, og, så godt som omstændighederne tillod det, har forenet billeder og tekst til en folkelig og fængslende skildring af Nordslesvig i den preussiske tid, da det viste sig, at den danske nationalfølelse kunne holde stand over for det hårdeste pres. De omstændigheder, jeg sigter til, er der gjort rede for i det foregående. På denne baggrund er der al mulig grund til at lykønske alle, der har medvirket ved billedbogens tilblivelse med resultatet: et værk, som sikkert i lang tid vil være det eneste, der fortæller historien om det danske Sønderjylland i hverdag og kamp under det 56-årige tyske herredømme.

G. Japsen

Grænse­lands­dag­bog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

3. juli: Der ventes ikke nedlagt flere jern­banestrækninger på den sydslesvigske vest­kyst, hvilket betyder, at lokomotivværk­stedet i Husum, som beskæftiger ca. 300 an­satte, kan bevares.

I. C. Møller-Fonden, »De små glæders fond« kunne i 1978 uddele 882 legatpor­tioner til et samlet beløb af ca. 550.000 kr. Fonden er på ialt 5 mill. kr.

Inden for rammerne af den danske vok­senundervisning i Sydslesvig gennemførtes i sæsonen 1978/79 ialt 245 kurser med til­ sammen 3.136 deltagere. Antallet af kurser er steget med 13, mens deltagerantallet faldt med 46. Ca. halvdelen af alle kurser var dansk-kurser. Til voksenundervisningen op­ nåedes et tysk tilskud på omkring 270.000 kr. eller 93.000 DM.

I 1979 vil der blive anvendt 19,2 mill. DM til arbejder i forbindelse med Program Nord inden for Slesvig-Flensborg amt. Det sam­ lede beløb, der er til rådighed for program­ mets videreførelse er på 72,5 mill. DM.

4. juli: I Flensborg begynder man det hidtil største saneringsarbejde omkring det såkaldte Vestindien-pakhus i Storegade 24, opført 1789. I pakhuset skal indrettes ialt 15 lejlig­ heder.

Kreds­dagen for Slesvig-Flensborg amt ved­ tager en forhøjelse af tilskudene til alle am­ tets børnehaver fra 175 til 200 DM pr. plads uanset om det er tyske eller danske.

Under en diskussion i landdagen i Kiel vender SSV sammen med SPD sig afgjort imod et af CDU og FDP støttet forslag om at fremme udbygning af kærneergien.

6. juli: Tidsskriftet »Frau im Spiegel« frem­ kommer med en fuldstændig misvisende re­ portage i anledning af forbundspræsident Walter Scheels besøg i Nordslesvig; den fremstiller nærmest Nordslesvig som et stad­ dig overvejende tysk område og med et tysk mindretal, der diskrimineres af danskerne.

Flensborg Avis skriver i den anledning i en leder under overskriften »Utroligt«: Det er fantastisk, at man påstår, at resultatet af afstemningen den 10. februar 1920 kun byg­ gede på den stærkeres ret og kan skrive: »Intet under at de tyske nordslesvigere til­ jublede de tyske tropper som befriere i 1940«, og avisen spørger: Hvad bliver så det næste? Det bliver vel, at de, der blev over­ faldet af Hitlers Tyskland, er ansvarlige for, at han overhovedet fik magten i Tyskland.

8. juli: Ved en gudstjeneste i Helligåndskir­ ken i Flensborg indsætter præsidenten for Dansk Kirke i Udlandet, biskop Hans Kvist, Sydslesvigs nye førstepræst provst C. B. Karstoft.

12. juli: Af Dansk Centralbiblioteks beret­ ning fremgår, at udlånet sidste år udgjorde ialt 418.406 bind. En mindre nedgang i bør­ neudlånet skyldes, at klassesætsamlingen på over 30.000 bind er overført til undervis­ ningscentralen for undervisningsmidler. Des­ uden er børnetallet faldende.

Kobberbarrer fundet ud for Helgoland ty­ der på, at der i middelalderen blev drevet kobberminedrift på Helgoland. Fundet be­ styrker den tyske præst Jürgen Spanuth i hans teori om, at det sunkne sagnland Atlan­ tis har ligget i Nordsøen omkring Helgo­ land.

Danske og tyske fagforeningsfolk mødes i Flensborg og beklager optrapningen af voldskaktionerne omkring den af Flensborgs Förderedei drevne færgerute Rømø–Sild.

13. juli: Industri- og Handelskammeret i Flensborg har i samarbejde med søsterorganisationerne i Kiel og Lübeck oprettet et vejledningskontor for udenlandshandel i Flensborg. Alle virksomheder i landet kan her indhente informationer om im- og eksportspørgsmål i forbindelse med det skandinaviske marked. Der arbejdes desuden videre med planerne om oprettelse af udlands-handelskammer i København, som kan give virksomheder inden for IJK-distriktet lettere adgang til det danske marked.

Industrien inden for kammerområdet har i det forløbne år noteret en stigning i eksporten på 4,7 pct. til ca. 5,1 milliarder DM.

16. juli: Kommunerådet i Vester Ørsted nægter at yde tilskud til dansk elevkørsel med den motivering, at det vil skade den tyske skole, som man frygter kan blive nedlagt. Der peges på, at der i forvejen ydes tilskud af landet og amtet.

Flensborg Avis skriver, at der ikke findes klare retningslinier vedrørende elevtransporter til og fra private skoler.

17. juli: I samarbejde med Vikingeskibsmuseet i Roskilde begynder man nu at hæve det vikingeskib, der ligger på bunden af Hedeby Nor.

19. juli: Den sidste af de store supertankere, der var oplagt i Gelting bugt, er nu taget i brug igen. En overgang lå ialt 14 tankskibe opankret i Gelting bugt.

Sydslesvigs første danske landbrugskonsulent, Erik Paulsen, Musbæk, er død 77 år gammel.

Kommunerådet i Skovlund ligestiller bevilninger til dansk og tysk elevtransport, dog skal der søges hvert år.

25. juli: I Flensborg falder antallet af begyndere i de offentlige tyske skoler til 758 mod 870 året før. Mens der i 1965 endnu var over 1700 begyndere, regner man med, at tallet i 1984 ikke engang vil være på 500.

Isted-mindemuseet får i anledning af Isteddagen en kanon fra Tøjhusmuseet i København.

26. juli: Af de engang over 1000 møller i Slesvig-Holsten er der nu kun ca. 90 tilbage, og de er i mere eller mindre god stand, fremgår det af en rapport fra lands-fredningsmyndighederne.

31. juli: Chefredaktøren for »Frau im Spiegel« beklager i et indlæg i Flensborg Avis reportagen fra Nordslesvig, som har udløst et negativt ekko i en række danske blade.

NORD FOR GRÆNSEN

1. juli: Af årsberetningen fra Sønderjyllands Erhvervsråd fremgår, at Sønderjyllands amtskommune i tiden 1.4.1970–1.1.1979 har haft en befolkningsstigning på 4,94 pct. og ligger lidt over landsgennemsnittet på 4,83. Af en oversigt over befolkningens aldersmæssige fordeling fremgår, at 10,0 pct. er mellem 0–6 år, 21,7 pct. mellem 7–19 år, 39 pct. mellem 20–49 år, 20,1 pct. mellem 50–69 år og 9,2 pct. fra 70 år og opefter.

I beretningen skrives, at udviklingen inden for den kollektive trafik efter åbningen af Kliplev station giver baggrund for, at andre stationer kan blive genåbnet, ligesom det pålægges DSB alvorligt at overveje genåbningen af persontrafikken på strækningen Tinglev–Tønder. I forbindelse med en forudset elektrificering af strækningen til Padborg bør det som et grænseoverskridende projekt koordineres med en elektrificering af strækningen Flensborg–Neumünster.

I forbindelse med Storebæltsbroen skriver Erhvervsrådet, at broen er af væsentlig betydning for landsdelens udvikling, men det

helt afgørende er i denne sammenhæng, at der ikke tages skridt til bygning af en bro over Østersøen, hvorefter der formentlig ikke inden for en overskuelig årrække også vil være midler til bygning af en Storebæltsbro.

Ved en gudstjeneste og et jubilæumsmøde markerer frimenigheden i Bovlund sit 100-års jubilæum.

3. juli: Sønderjyllands Investeringsfond har i de 20 år, fonden har bestået, udlånt 52 mill. kr.

Kravet fra Skærbæk kommune om, at den tyske ungdomslejr på Rømø skal fjernes inden 1984, kaldes af formanden for Nord-schleswigsche Gemeinde Peter Callesen, for en uvenlig handling over for de tyske menigheder, der driver lejren.

4. juli: Formanden for Østjyllands Købmandsforening, Johannes Christensen, Pjedsted, opfordrer til, at der lægges en »charter-afgift« på de busser, der bringer danske indkøbsrejsende over grænsen.

Folketingsmand Helge Dohrmann, Fremskridtspartiet, finder det urimeligt, at grønlandske og færingske folketingsmedlemmer i afgørende politiske spørgsmål kan blive tunge på vægtskålen og opfordrer statsministeren til ved næste valg at lade vælgerne afgøre Grønlands og Færøernes fortsatte repræsentation. Informationschef Ferdinand Selberg fra Bund Deutscher Nordschleswiger peger i denne forbindelse på, at parlamentariske mandater er fuldt gyldige enten de indehaves af Jes Schmidt eller Karl Otto Meyer og finder ikke grundlag for at Fremskridtspartiets forkvaklede holdning til Sydslesvig nu også udvides til Grønland og Færøerne.

5. juli: Både danske og tyske politimyndigheder vil finde udvej for en hurtigere afvikling af grænsetrafikken.

Bund deutscher Nordschleswigers hovedstyrelse nedsætter et udvalg, som skal planlægge og koordinere udgivelsen af informa-

tionskrifter om mindretallets arbejde for under hensyntagen til økonomien at undgå overlapninger.

46 kommuner i Syd- og Sønderjylland opretter i fællesskab det første danske naturgasfordelingselskab Naturgas-Syd.

6. juli: I en mindeartikel over den sidst i juni afdøde slesvigholstenske politiker, dr. Richard Schenck, skriver Rudolf Stehr i Der Nordschleswiger, at han var den politiker, som først fik genetableret kontakten over grænsen og skaffede den første økonomiske støtte til det tyske mindretal.

10. juli: Jydske Tidende, som refererer artiklen om Nordslesvig i »Frau im Spiegel«, opfordrer i en leder mindretallet og mindretalsbladet til en skarp afstandstagen. Det tyske mindretal skal bevise, at det ikke er tant og fjas med selvansøgelsens time.

14. juli: Aurillac-foreningen, som nu kun tæller 39 medlemmer, ophæves.

18. juli: Tønder-marskens seks koge skal efter miljømyndighedernes ønske bevares i deres nuværende tilstand, så landskabet og naturen ikke ændres, fremgår det af en rapport udarbejdet af en teknikergruppe ved Sønderjyllands amt.

20. juli: Der Nordschleswiger tager i en leder tydeligt afstand fra artiklen i »Frau im Spiegel« og opfordrer til, at man ikke deraf lader sig forlede til proportionsforvridninger.

30. juni: Ifølge landbrugsministeriets bekendtgørelse får den danske del af vadehavet nu status som vildtreservat med særlige restriktioner for jagt og færdsel.

RETTELSE

Ombryderfejl i august heftet 1979, side 279: 3. og 4. linje, sp. 2, hører hjemme sp. 1, efter linje 19.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye
og den ældre litteratur
på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Grønsejandets liv
Grønsejandets sang

møder De i

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Vi skaffer
penge
til huse.**

København: Tlf. (01) 12 53 00
Århus: Tlf. (06) 12 53 00
Herning: Tlf. (07) 12 53 00
Ålborg: Tlf. (08) 12 53 00
Odense: Tlf. (09) 12 53 00

Kreditforeningen Danmark

CHECK KONTO

De har hørt om det penge-
løse ramfund... det er noget
med checks... det er noget
nemt... noget der holder
orden i det økonomiske.
Tal med banken
- de taler Deres sprog.

SYDBANK

- den sønderjyske bank

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/S

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

Sønderjyllands Lånekasse

Nørregade 21 . Haderslev . Telefon (04) 52 66 33

Kontortid: kl. 9-12

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

Jyllands
Kreditforening

HADERSLEV
TELEFON NR. (04) 52 70 00

MORSØ STØBEGODS

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By
Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

Alt i kontorudstyr

P. J. Schmidt A/S
Vestergade 14, 6500 Vejens
Telf. (04) 54 12 28

**Ladelund
Landbrugs- og Mælkeriskole**

Brørup station

A/S Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel
Aabenraa

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

**Mød
Bankrådgiveren i
PRIVATbanken**

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, tlf. (04) 62 17 37.

Redaktørernes adresser:

Seminerledjunkt Jørn Buch, Marielystvej 10, Haderslev, tlf. (04) 52 33 08.

Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder, tlf. (04) 72 18 78.

Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Abenrå, tlf. (04) 62 14 50.

Cand. polit. Inger Bjørn Svendsen, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.

Ekspedition: Historisk Samfund for Sønderjylland, Landsarkivet, 6200 Abenrå, Tlf. (04) 62 46 83, Giro 504 26 82.

HØJST ANTIK

v. E. Lund Christiansen
Køb og salg af sønderjyske
antikviteter.

Forretning:

Søndergade 24, 6270 Tønder.

Parkering: Vis a vis Hostrup's Hotel.

Postadresse: DK 6254 Øster Højt.

Telf. (04) 77 51 36.

Værksted for arkæologi og kulturhistorie

Studier af sønderjyske fortidsminder – Aktiv deltagelse i udgravninger – Indsamling af folkeminder – Medvirken i udstillingsarbejde.

Arbejdet ledes af mag. art. Niels Sterum.

Lange kursus: 2 måneder januar–februar, 3 måneder marts–maj, 5 måneder januar–maj.

Korte kursus juni–november.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster

Telf. (04) 74 33 25, kontor mandag–fredag kl. 10.30–13.00.

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

DANEBOG HØJSKOLE – ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (04) 46 41 12

Mogens Hemmingsen

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium – Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 – Tlf. (04) 42 55 25

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/2 • VOJENS

De fleste ta'r os for pengenes skyld

I Sparekassen træffer De folk med økonomi som speciale.

Fagfolk, som ved, hvordan man får noget

ud af pengene, og som gerne vil hjælpe

Dem til en god handel. Det kalder vi Sparekassens Økonomi-service.

Tal med Sparekassen, før De handler. Uanset om det gælder køb og salg af værdipapirer, eget hus eller bare almindelige daglige økonomiske spørgsmål.

De er altid velkomne!

Økonomiservice -

Spørg

SPAREKASSEN